

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

З А Р У Ц Ь К А О Л Е Н А П А В Л І В Н А

УДК 336.71.078.3(043.3)

**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ З ВИКОРИСТАННЯМ
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України”

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор *Васильєва Тетяна Анатоліївна*, Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, завідувач кафедри банківської справи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор *Кузнєцова Анжела Ярославівна*, Університет банківської справи Національного банку України, проректор з наукової та організаційної роботи;

доктор економічних наук, професор *Кузнєцова Людмила Вікторівна*, Одеський національний економічний університет, професор кафедри банківської справи;

доктор економічних наук, професор *Шевцова Олена Йосипівна*, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, завідувач кафедри банківської справи.

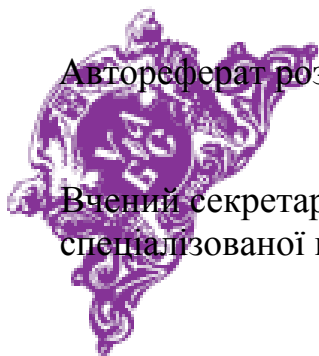
Захист дисертації відбудеться 20 грудня 2013 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Покровська, 9/1.

Автореферат розісланий 20 листопада 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. Г. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх років у більшості країн світу відбувається ініційована Базельським комітетом з банківського нагляду (БН) трансформація концептуальних засад та практичних механізмів БН у напрямку переходу від моніторингу ризиків окремих банків до забезпечення фінансової стійкості (ФС) банківської системи загалом, виявлення системних ризиків і взаємозв'язків у фінансовому секторі економіки. Застосування міжнародних стандартів БН в Україні вимагає врахування специфіки вітчизняної банківської системи, зокрема існування значної кількості банків, які суттєво відрізняються за обсягами та структурою активів, характеристиками ризиків та політикою управління ними, стратегією позиціонування на ринку, чутливістю до екзогенних та ендогенних шоків тощо. Враховуючи це, для ефективної реалізації наглядових процедур необхідною є їх диференціація для різних груп банків, які протягом тривалого періоду демонструють однотипну реакцію на зовнішні збурення, є близькими за структурно-функціональними ознаками. Крім того, актуальним є забезпечення конвергенції методичного інструментарію ризик-менеджменту та БН з метою ранньої діагностики груп банків з підвищеними ризиками як об'єктів пріоритетного регуляторного впливу.

Фундаментальні основи регулювання та нагляду за діяльністю банків закладено в наукових працях зарубіжних дослідників, зокрема: П. Роуза, Дж. Сінкі, Е. Дж. Долана, П. Вінсента, Ж. Матука, Р. Бернда, М. Драгі, Б. Бернанке та ін. Значні наукові здобутки з досліджуваної проблематики мають і російські науковці, в тому числі: О. І. Лаврушин, В. М. Усоскін, О. Б. Ширинська, Ю. С. Масленченков, А. Ю. Сімановський, Г. С. Панова. Дослідження в цьому науковому напрямку здійснюють і вітчизняні вчені, зокрема: Т. А. Васильєва, О. Д. Вовчак, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, І. І. Д'яконова, О. Д. Заруба, Г. Т. Карчева, А. Я. Кузнєцова, Л. В. Кузнєцова, А. М. Мороз, Р. М. Набок, Л. О. Примостка, І. В. Сало, М. І. Савлук, О. Й. Шевцова та ін.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо впровадження ризик-орієнтованого БН відповідно до вимог Базельського комітету та підвищення актуальності цієї проблеми в посткризовий період, вона поки що залишається не вирішеною остаточно. Актуальним завданням на сьогодні є реформування існуючої системи БН України в напрямку створення необхідних умов для переходу до макропруденційного нагляду, відмови від застосування універсальних індикаторів ФС банків на користь таких, що є чутливими до змін у розвитку вітчизняної банківської системи та враховують її специфіку. Назріла потреба у диференціації попереджувальних індикаторів та граничних обмежень, а також наглядового інструментарію для однорідних груп банків з метою виявлення тих із них, що є об'єктами генерування підвищених ризиків, а відповідно – і пріоритетного застосування регуляторних заходів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати та висновки дисертаційної роботи узгоджуються з пріоритетними

напрямами наукових досліджень ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”. Зокрема, до звіту за темою “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (номер державної реєстрації 0103U006965) увійшли висновки дисертанта щодо впровадження системи медіопруденційного БН; за темою “Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу” (номер державної реєстрації 0107U0123112) – пропозиції щодо застосування специфічних наглядових процедур до банків з іноземним інвестором; за темою “Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів” (номер державної реєстрації 0109U006782) – пропозиції щодо використання структурно-функціонального аналізу в наглядовій діяльності. Наукові результати автора щодо вдосконалення систем управління і контролю за банківськими ризиками використано при виконанні науково-дослідної теми “Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємництва в Україні” (номер державної реєстрації 0103U000550) у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад формування в Україні системи медіопруденційного банківського нагляду, орієнтованої на підтримання фінансової стійкості банківської системи в цілому, окремих банків, а також структурно-функціональних груп банків.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити результати наукових досліджень та світовий досвід організації наглядової діяльності в різних країнах світу;
- узагальнити теоретичні положення структурно-функціонального аналізу, обґрунтувати можливості його застосування для виокремлення в межах банківської системи структурно-функціональних груп банків (СФГБ);
- розробити концептуальні засади формування в Україні системи медіопруденційного БН як концепції переходу від мікро- до макропруденційного БН;
- визначити зміст та завдання агрегованого, компаративного та специфікованого БН в межах медіопруденційного нагляду;
- обґрунтувати сутність ризику незбалансованих відхилень (РНВ) як орієнтира при здійсненні наглядових процедур, розробити пропозиції щодо оцінювання очікуваних збитків банку внаслідок його реалізації;
- поглибити підходи до розуміння сутності ФС банків з урахуванням РНВ;
- розробити критеріальну базу для виокремлення СФГБ, формалізувати їх ідентифікаційні ознаки, дослідити тенденції та динаміку їх розвитку в Україні;

- розробити методичні засади рейтингування банків на основі РНВ, обґрунтувати можливості використання цих рейтингів для реалізації завдань БН;
- удосконалити критерії виокремлення етапів розвитку банківської системи;
- запропонувати підхід до ранньої діагностики загроз втрати ФС банків на основі дослідження траєкторій їх міграції між СФГБ;
- розробити пропозиції щодо диференціації наглядових заходів залежно від специфіки груп банків та рівня РНВ;
- розробити систему оціночних контрольних показників діяльності банків як доповнення до обов'язкових економічних нормативів;
- розробити пропозиції щодо диференціації наглядових режимів залежно від рейтингу банку та рівня його РНВ;
- розробити підхід до стрес-тестування банків з використанням структурно-функціонального аналізу;
- визначити ознаки критичної втрати ФС банками.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають в ланцюзі “банки – центральний банк – наднаціональні регулятори” в процесі здійснення нагляду за діяльністю банків, їх груп, а також банківською системою в цілому.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій реформування системи банківського нагляду в Україні на засадах структурно-функціонального аналізу.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії грошей і кредиту, ризикології, банківської справи, сучасні концепції БН, наукові праці з питань регулювання діяльності учасників фінансового ринку.

У роботі залежно від вирішуваних завдань використано такі методи дослідження, як: аналіз і синтез (при визначенні сучасних закономірностей та стратегічних засад розвитку системи БН); наукова абстракція (при обґрунтуванні понятійно-категоріального апарату); метод логічного узагальнення, системно-структурний аналіз (при формуванні системи медіопруденційного БН); кластерний аналіз, метод регресійних нейронних мереж (в процесі розподілу банків на СФГБ); порівняльний і статистичний аналіз (при удосконаленні підходу до рейтингування банків); методи синтезу, стандартизації та ранжування показників (при розробці системи індикаторів для дослідження динамічних змін у функціонуванні банків, СФГБ та банківської системи); методи кореляційного, регресійного та багатофакторного аналізу, метод апроксимації статистичних даних (при виявленні періодів критичних трансформацій у розвитку банківської системи); методи графічного й економіко-математичного моделювання (при удосконаленні підходу до стрес-тестування банків); методи експертних оцінок, групувань (при розробці пропозицій щодо диференціації наглядових режимів).

Інформаційно-фактологічну базу дослідження склали: закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, постанови та звітні дані Національного банку України; звітно-аналітична інформація Державної служби статистики України, Незалежної асоціації банків України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; зібрані, опрацьовані й узагальнені особисто автором первинні матеріали оприлюдненої офіційної звітності банків, аналітичні огляди Базельського комітету з банківського нагляду, Світового банку, Федеральної резервної системи США, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних фінансових організацій; наукові публікації з питань БН та забезпечення стійкого розвитку фінансового сектора економіки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукової проблеми розробки теоретико-методологічних засад формування в Україні системи медіопруденційного банківського нагляду, диференціації методичного інструментарію та практичних рекомендацій щодо нагляду за банками, їх структурно-функціональними групами та банківською системою в цілому.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

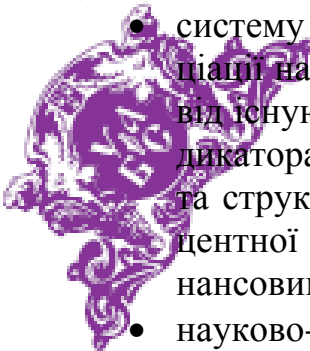
- введено в науковий термінологічний обіг поняття “структурно-функціональна група”, під якою запропоновано розуміти однорідну сукупність банків, сформовану за структурою основних агрегатів активів, пасивів, доходів та витрат; пріоритетами у наданні послуг; рівнем та структурою основних видів банківських ризиків; реакцією на зовнішні шоки. Виокремлення СФГБ дозволяє застосовувати комплексні заходи посиленого нагляду до окремих груп банків, втрата ФС яких загрожує стабільному функціонуванню банківської системи в цілому.
- обґрунтовано необхідність впровадження в Україні медіопруденційного БН як концепції переходу від мікро- до макропруденційного БН, який спрямований на забезпечення ФС банківської системи шляхом виявлення зон підвищених ризиків на рівні банків, їх структурно-функціональних груп або банківської системи в цілому, контролю за ними та застосування диференційованих наглядових заходів. Обґрунтовано принципи його організації (цілеспрямованість, комплексність, ієрархічність, диференційованість, адаптованість) та визначено відмінності між мікро-, медіо- та макропруденційним БН щодо завдань, об’єктів, підходів до трактування ризиків та ФС;
- запропоновано відокремлювати агрегований, компаративний та специфікований види нагляду в межах системи медіопруденційного БН; визначено їх сутність, виходячи з об’єкта, мети та завдань наглядової роботи, інструментів ідентифікації ризиків, індикаторів

необхідності застосування пруденційних заходів і регулювання при підвищених ризиках; обґрунтовано наглядові процедури для кожного з них;

- на основі методу регресійних нейронних мереж в межах банківської системи України виокремлено структурно-функціональні групи, що об'єднують банки: зі збалансованими структурно-функціональними характеристиками; залежні від міжбанківських ресурсів; що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб; з підвищеними високоліквідними активами; з підвищеними непроцентними зобов'язаннями; із значними активами на міжбанківському ринку, із високою часткою цінних паперів у структурі активів; із високими торговельними доходами; із підвищеними процентними ставками; з найгіршим фінансовим станом; що перебувають на межі втрати фінансової стійкості. Формалізовано характеристики цих СФГБ, встановлено граничні діапазони зміни структурних індикаторів для кожної з них;
- введено в науково-термінологічний обіг поняття “ризик незбалансованих відхилень” як можливі втрати доходів або капіталу, пов'язані із незбалансованим співвідношенням активів та пасивів (за строками, процентними ставками, напрямками та видами операцій), основних джерел прибутку банку, а також інших характеристик його ФС. Цей вид ризику інтегрує взаємозв'язок інших банківських ризиків, дозволяє врахувати їх сукупний вплив на стратегічну збалансованість розвитку банку, структурно-функціональну рівновагу основних параметрів його діяльності, стабільність положення на фінансовому ринку, що значною мірою визначає ФС банку;
- запропоновано методичний підхід до оцінювання очікуваних збитків банку внаслідок реалізації РНВ, що враховує експозицію під ризиком (залежно від специфіки структурно-функціональних характеристик банку), а також ймовірності виникнення незбалансованих відхилень у функціонуванні цього банку (залежно від його часових та вартісних параметрів), СФГБ (залежно від її специфіки, ефективності діяльності та якості активів банків – учасників) та банківської системи в цілому (залежно від її ФС);

удосконалено:

- систему критеріїв для розподілу банків на групи з метою диференціації наглядових процедур та регуляторних заходів, яка, на відміну від існуючої в Україні (за розміром активів банків), базується на індикаторах ефективності їх діяльності, адекватності капіталу, якості та структури активів, структури ресурсної бази, відповідності процентної та непроцентної політики банків ринковим умовам та фінансовим результатам їх діяльності;
- науково-методичний підхід до рейтингування банків, який, на відміну від існуючих, базується на оцінюванні РНВ на рівні СФГБ та

окремого банку; враховує структурно-функціональні характеристики банків, якість їх систем ризик-менеджменту та здатність протистояти чинникам дестабілізації і загрозам втрати ФС. Це дозволяє застосувати такі рейтинги банків як основу для агрегованого БН.

- критеріальну базу виокремлення етапів розвитку банківської системи шляхом доповнення її структурно-функціональними критеріями: 1) кількість банків у СФГБ; 2) питома вага активів банків, що входять до СФГБ, у загальному обсязі активів банківської системи; 3) кількість банків з різним рівнем рейтингових оцінок. Це дозволило формалізувати характеристики п'яти етапів у розвитку банківської системи України (стабільний розвиток, початок кризи, активна фаза кризи, посткризове пожвавлення та посткризове призупинення темпів розвитку) та визначити пріоритетні завдання агрегованого БН для кожного з них;
- методичні основи диференціації режимів нагляду за банками, що на відміну від існуючих підходів, запропоновано здійснювати залежно від достатності резервів, створених у банку для покриття очікуваних збитків від РНВ, а також рейтингу банку. Це дозволило виокремити чотири наглядові режими в межах специфікованого БН: загальний наглядовий режим, режим посиленого нагляду, режим комплексних заходів, режим негайного реагування; а також обґрунтувати перелік наглядових процедур для кожного з них;

набули подальшого розвитку:

- визначення сутності фінансової стійкості банку як інтегральної характеристики його здатності протягом певного періоду підтримувати структурно-функціональну рівновагу, збалансовану структуру основних агрегатів активів, пасивів, доходів, витрат, виконувати свої функції на ринку, реалізовувати завдання стратегічного розвитку та забезпечувати контрольований рівень ризиків;
- методичні засади ранньої діагностики загроз втрати ФС банками, що, на відміну від існуючих підходів, запропоновано здійснювати на основі виявлених траєкторій переходу банків з груп-донорів до груп-реципієнтів, що мають високий рівень РНВ;
- наукові засади обґрунтування інструментарію БН, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено шляхом формалізації взаємозв'язку між джерелом виникнення в банку підвищених ризиків та рекомендованими наглядовими заходами, а також їх диференціації залежно від типу СФГБ та виокремлених за рівнем РНВ підгруп банків. Це дозволяє формувати сценарії відновлення ФС банку, визначати її чутливість до можливих наглядових дій та в цілому створює наукове підґрунтя для впровадження компаративного БН;
- інструментарій наглядової роботи шляхом доповнення системи обов'язкових економічних нормативів оціночними контрольними

показниками, що встановлюються наглядовими органами залежно від приналежності банку до СФГБ, ймовірності реалізації РНВ на рівні банківської системи та СФГБ. Це закладає основи побудови системи раннього реагування на появу загроз втрати ФС банків у межах компаративного БН.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних і методологічних узагальнень та висновків дисертаційної роботи для побудови цілісної системи контролю за діяльністю банків у доповнення до існуючих методик безвиїзного БН.

Висновки дисертанта щодо формування системи індикаторів структурно-функціональних характеристик діяльності банків (активів, пасивів, доходів та витрат) у контексті її впровадження в наглядовій практиці використано в діяльності Національного банку України (довідка від 02.09.2013 № 12-132/7574); щодо групування банків за структурно-функціональними характеристиками – в діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (довідка від 15.10.2013 № 05/21176/ИК); щодо аналізу структурних відхилень основних агрегатів активів і пасивів банків при проведенні безвиїзного моніторингу – в діяльності Управління Національного банку України у Львівській області (довідка від 16.09.2013 № 10-013/4355); щодо оцінювання ФС банків з огляду на загальні системні ризики та результати аналізу основних тенденцій розвитку фінансового ринку – в діяльності Управління Національного банку України в Дніпропетровській області (довідка від 23.08.2013 № 12-127/7366); щодо застосування структурно-функціонального аналізу при проведенні стрес-тестування банків – в діяльності ПАТ “АКБ Конкорд” (довідка від 13.09.2013 № 724/1).

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні дисциплін: “Банківський нагляд”, “Банківська справа” (акт від 10.09.2012), а також Дніпропетровської державної фінансової академії при викладанні дисципліни “Банківська система” (довідка від 10.09.2013 № 01).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: “Научният потенциал на света-2013” (м. Софія, Болгарія, 2013 р.), “Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків” (м. Черкаси, 2012 р.), “Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва” (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), “Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави” (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), “Сучасні тенденції в розвитку банківської системи та фінансових ринків” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Сучасні тенденції в розвитку банківської системи” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.). Крім того, пропозиції автора

оприлюднені на всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: “Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів” (м. Сімферополь – м. Євпаторія, 2012 р.), “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України в умовах фінансової нестабільності” (м. Тернопіль, 2012 р.), “Стан та проблеми інноваційної розбудови України” (м. Дніпропетровськ, 2007 р.), “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2005–2012 рр.), “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2003–2004 рр.), “Сучасні тенденції в розвитку банківської системи України” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.).

Публікації. Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у 44 наукових працях загальним обсягом 44,2 друк. арк., з яких особисто автору належить 42,9 друк. арк., у тому числі: 1 одноосібна монографія, підрозділи у 4 колективних монографіях, 26 статей у наукових фахових виданнях України (з них 6 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз); 4 статті у зарубіжних наукових виданнях; 9 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації становить 417 сторінок, в тому числі: основного тексту 335 сторінок, 50 таблиць, 38 рисунків, 7 додатків, список використаних джерел з 591 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “**Методологічні основи та категоріальний апарат медіопруденційного банківського нагляду**” узагальнено теоретичні положення та світовий досвід БН, обґрунтовано передумови впровадження в Україні концепції медіопруденційного БН, визначено її основні положення, обґрунтовано сутність РНВ, механізм оцінювання очікуваних збитків банку внаслідок його реалізації, удосконалено підхід до трактування ФС банків з урахуванням РНВ.

Узагальнення автором сучасних тенденцій розвитку наглядової практики в різних країнах світу протягом останнього десятиріччя свідчить про перенесення акцентів з мікропруденційного БН (орієнтований на захист інтересів вкладників та кредиторів всіх без виключення банків шляхом моніторингу за внутрішньобанківськими ризиками) до макропруденційного нагляду (орієнтований на забезпечення ФС банківської системи в цілому за рахунок моніторингу переважно за великими системними банками). В той же час, враховуючи специфіку вітчизняної банківської системи (72,6 % активів сконцентровано в 15 банках із 178, що складає 8,4 % від їх загальної кількості), поступовий перехід до макропруденційного нагляду потребує запровадження ряду проміжних реформ діючої в Україні системи БН. Так, зокрема, автор вважає необхідним та доцільним сконцентрувати увагу наглядових органів не тільки на великих сис-

темних банках, а й на зонах підвищених ризиків, що виникають у межах однорідних груп банків, оскільки одночасна втрата їх стійкості може призвести до негативних соціально-політичних наслідків.

У процесі дослідження автор виявив, що в межах банківської системи можна виокремити групи банків, які є близькими: 1) за структурою основних агрегатів активів, пасивів, доходів та витрат; 2) за пріоритетами у наданні послуг; 3) за рівнем та структурою основних видів банківських ризиків, 4) за реакцією на зовнішні шоки. Їх запропоновано називати “структурно-функціональними групами банків” та вважати відокремленим та специфічним об’єктом наглядової діяльності. Це створює наукове підґрунтя для диференціації наглядових заходів для ризиків, які виникають на різних рівнях: в окремому банку, в СФГБ та банківській системі в цілому. Така диференціація наглядових заходів, на думку автора, може бути реалізована в межах медіопруденційного БН, який пропонується в Україні як концепція переходу від мікропруденційного до макропруденційного БН (рис. 1).

Цей вид нагляду, на відміну від мікропруденційного, передбачає застосування не універсальних наглядових процедур до всіх без виключення банків, а їх диференціацію залежно від рівня ризику кожного конкретного банку, його приналежності до відповідної СФГБ.

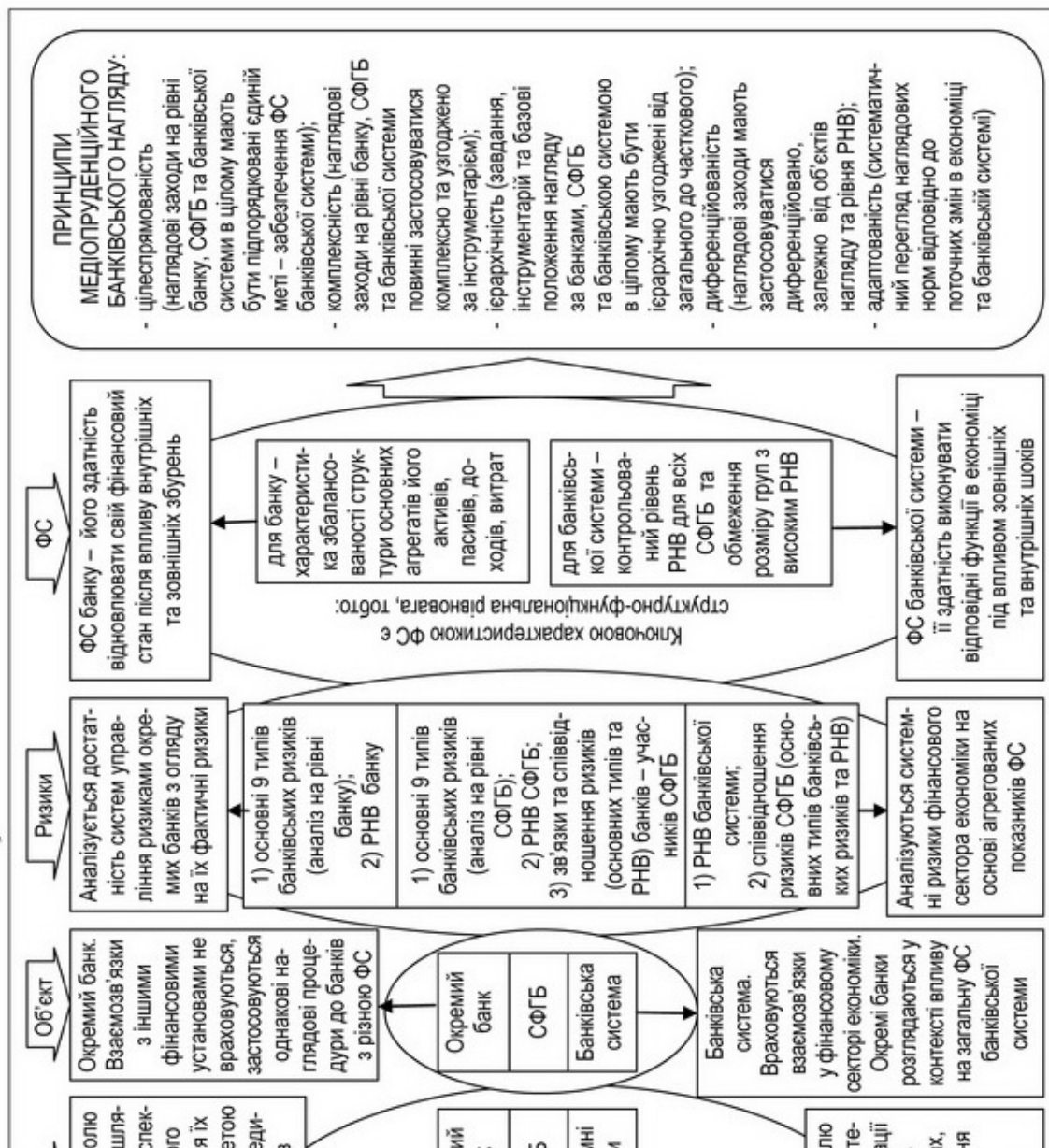

Рис. 1. Діопруденційного нагляду порівняно з мікро- та макропруденційним БН

На відміну від макропруденційного БН, в межах цього нагляду увага зосереджується не тільки на великих системних банках, а й на тих групах банків, які мають ознаки підвищених ризиків. Цей вид нагляду дозволяє виявити та врахувати в наглядовій діяльності системні взаємозв'язки між банками, більш обґрунтовано ідентифікувати зони підвищених ризиків, що формує передумови для подальшого впровадження макропруденційного БН. На думку автора, медіопруденційний БН підвищить превентивність наглядових процедур та дозволить забезпечити більш високий рівень резистентності банківської системи, її стійкість до зовнішніх та внутрішніх дисбалансів.

В межах медіопруденційного БН наглядові процедури запропоновано розрізняти за призначенням та інструментарієм для трьох видів БН: агрегованого, компаративного та специфікованого (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняння агрегованого, компаративного та специфікованого БН

Критерії	Види банківського нагляду		
	Агрегований БН	Компаративний БН	Специфікований БН
Об'єкт	Банківська система в цілому	СФГБ	Окремий банк
Мета	Підтримання ФС банківської системи в цілому		
Завдання	Запобігання втраті ФС банківської системи	Виявлення СФГБ з підвищеним рівнем ризиків, розробка та своєчасне застосування до них адекватних регуляторних заходів	Оцінювання спроможності банку контролювати ключові процеси та ризики, виконувати нормативні вимоги; втручання при підвищених ризиках
Інструменти ідентифікації ризиків	Моніторинг динамічних змін у конфігурації різних СФГБ (щодо збільшення/зменшення розміру одних СФГБ за рахунок інших, міжгрупової міграції банків тощо)	Моніторинг динамічних змін в окремій СФГБ (щодо складу банків-учасників, середньогрупових значень індикаторів ФС тощо)	Моніторинг динамічних змін у діяльності окремого банку (щодо приналежності до складу відповідної СФГБ, місця банку в межах СФГБ та його динамічних змін, індивідуаль-

			них значень індикаторів ФС тощо)
Індикатор необхідності застосування пруденційних заходів	Наближення системних ризиків до критичних меж, що є загрозовими для ФС банківської системи в цілому	Наближення рівня РНВ СФГБ до критичних меж	Наближення до критичних меж ризиків: 1) втрати ФС банку в межах СФГБ; 2) РНВ СФГБ
Регуляторні заходи при підвищених ризиках	Заходи системного реагування (законодавчі та нормативні зміни умов банківської діяльності, вдосконалення контрольного інструментарію)	Комплексні заходи посиленого нагляду до СФГБ з підвищеним рівнем ризиків	Заходи банківського регулювання та нагляду, передбачені чинним законодавством

У контексті вдосконалення базових засад БН в Україні особливого значення набуває диференціація наглядових заходів залежно від ефективності управління ризиками в окремих банках, його обґрунтованості і достатності з огляду на фактичні ризики, які приймають на себе банки. Підходи БН до оцінки ризиків мають враховувати особливості стратегічного розвитку кожного банку, його внутрішні можливості, технологічні обмеження, потреби клієнтури, кваліфікацію персоналу, достатність та прозорість систем ризик-менеджменту.

У сучасній наглядовій практиці увага акцентується переважно на основних дев'яти видах ризиків (кредитному, процентному, ринковому, валютному, операційно-технологічному, юридичному, стратегічному, репутаційному та ризику ліквідності), кожний з яких визначається параметрами конкретних банківських операцій. Однак такий підхід нівелює взаємозв'язок цих ризиків, їх сукупний вплив на стратегічну збалансованість розвитку банку, структурно-функціональну рівновагу основних параметрів його активів і пасивів, стабільність положення на фінансовому ринку, що, на думку автора, значною мірою визначає ФС банку.

З метою врахування вищезазначених факторів автором пропонується виокремити ще один вид банківських ризиків – ризик незбалансованих відхилень. На рівні окремого банку автор трактує його як можливі втрати доходів або капіталу, пов'язані із незбалансованим співвідношенням активів та пасивів (за строками, процентними ставками, напрямками та видами операцій), основних джерел прибутку банку, а також інших характеристик його ФС. Цей ризик на рівні СФГБ характеризує можливі втрати доходів або капіталу банками цієї групи внаслідок наявності стійких відхилень відповідних параметрів їх діяльності від аналогічних параметрів діяльності тих банків, що входять до групи банків зі збалансованими структурно-функціональними характеристиками. Контроль за РНВ дозволяє визначити сфери діяльності банку, що є найбільш вразливими до зовнішніх шоків, оцінити рівень дестабілізації розвитку банку та адресно застосовувати регуляторні заходи з метою відновлення рівноваги банку.

У роботі розроблено науково-методичний підхід до оцінювання необхідних резервів на покриття очікуваних збитків банку внаслідок реалізації РНВ (рис. 2). Автор пропонує розраховувати ці резерви як добуток наступних параметрів: 1) експозиції під ризиком (визначає прогнозні витрати на ліквідацію дисбалансу у структурі активів, пасивів, доходів, витрат, наприклад, диверсифікацію активів

чи пасивів, продаж проблемних активів із дисконтом тощо); 2) ймовірностей реалізації РНВ на рівні банківської системи, СФГБ та банку (ці дані автор пропонує використовувати у наглядних процедурах, зокрема при рейтингуванні банків та виборі режимів нагляду за ними). В роботі визначено зміст процедур ідентифікації, контролю та моніторингу РНВ на рівні окремого банку та СФГБ.

Введення в науково-термінологічний обіг поняття “ризик незбалансованих відхилень” дозволило автору поглибити підходи до розуміння сутності ФС банку та банківської системи, а також розмежування понять “фінансова стабільність” і “фінансова стійкість”. Фінансово стійкими автор вважає лише банки із збалансованою структурою основних агрегатів активів, пасивів, доходів, витрат, тоді як фінансово стабільними можуть вважатися також і банки, що протягом тривалого часу демонструють стабільність діяльності, яка супроводжується високим рівнем РНВ. Навіть якщо функціональна спеціалізація із відповідним структурним дисбалансом забезпечує банку певні тимчасові переваги, її наслідком обов’язково стане підвищення вразливості банку до впливу негативних зовнішніх чинників, нездатність до динамічної адаптації до трансформаційних змін на ринку.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“NATIONAL BANK OF UKRAINE
ACADEMY”

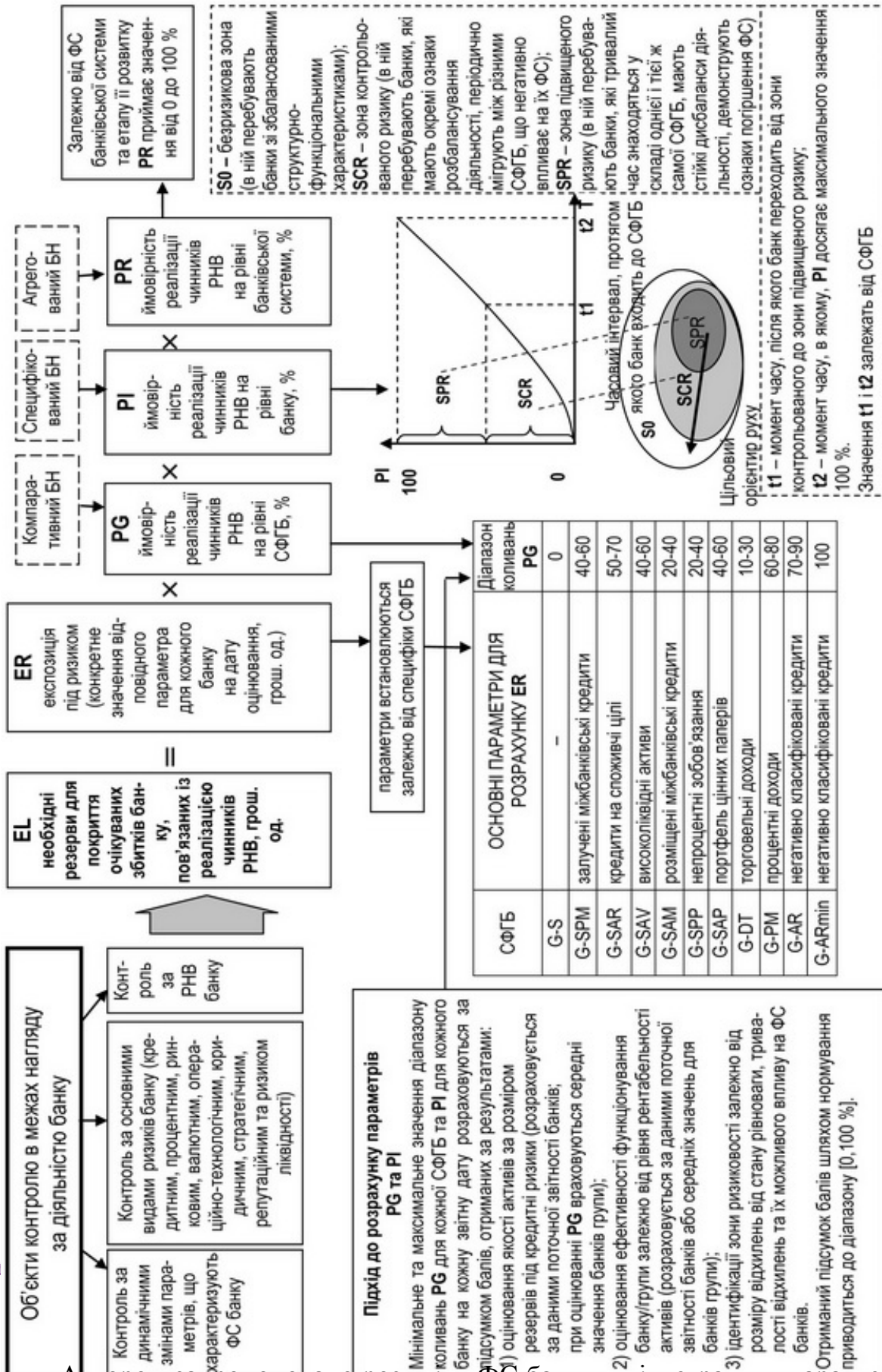

Рисунок 2 – Алгоритм оцінювання ризику незбалансованих відхилень банку

Автором запропоновано розуміти ФС банку як інтегральну характеристику його здатності протягом певного періоду підтримувати структурно-функціо-

нальну рівновагу, збалансовану структуру основних агрегатів активів, пасивів, доходів, витрат, виконувати свої функції на ринку, реалізовувати завдання стратегічного розвитку та забезпечувати контрольований рівень ризиків. У запропонованому визначенні ФС, на відміну від існуючих, умова структурно-функціональної рівноваги параметрів банківської діяльності виступає однією з ключових характеристик ФС банку, запорукою його стратегічного розвитку. Враховуючи досвід останньої фінансово-економічної кризи, автор розглядає недотримання банками вимог збалансованого розвитку та рівноважної структури балансу як одну із найвагоміших причин втрати ФС банків. Запропонований підхід до визначення ФС банку створює передумови для формалізації індикативних ознак втрати ФС банківської системи в цілому.

У другому розділі **“Концептуальні положення та практичний інструментарій застосування структурно-функціонального аналізу в наглядній роботі”** розроблено систему структурних індикаторів (СІ) для ідентифікації СФГБ, на основі методу регресійних нейронних мереж виокремлено СФГБ в межах банківської системи України, описано їх специфіку та досліджено динамічні зміни за допомогою СФГБ-карт.

Впровадження в Україні концепції медіопруденційного БН потребує реформування діючої системи розподілу банків України на групи, оскільки традиційний їх поділ НБУ на чотири групи за розміром активів є більшою мірою технічним, пов'язаним із делегуванням повноважень підрозділам БН, ніж структурно-функціональним. Наглядові процедури, що застосовуються в Україні для банків з різних груп, мають універсальний характер і не враховують значних відмінностей банків щодо переліку операцій, структури балансів, політики управління активами, пасивами, процентними ставками, клієнтської бази, їх місця на ринку банківських послуг.

З метою виокремлення СФГБ в межах банківської системи України автором розроблено систему СІ, яка включає:

- індикатори ефективності діяльності банків: ROA (рентабельність активів), ROE (рентабельність капіталу);
- індикатор адекватності капіталу банків CA (відношення балансового капіталу банку до активів);
- індикатор якості активів банків AR (відношення резервів під кредитні ризики до активів);
- індикатори структури активів банків: SAC (частка кредитного портфеля в активах), SAR (частка роздрібних кредитів у кредитному портфелі), SAM (частка міжбанківських кредитів у активах), SAV (частка високоліквідних активів у загальній сумі активів), SAP (частка цінних паперів у активах);
- індикатори структури ресурсної бази банків: SPP (частка процентних зобов'язань у загальній сумі зобов'язань), SPF (частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях), SPM (частка міжбанківських кредитів у зобов'язаннях);

- індикатори процентної політики банків: РМ (чиста процентна маржа), РS (чистий процентний спред), РD (доходність процентних активів), РV (вартість процентних зобов'язань);
- індикатори непроцентних джерел прибутку банків: DT (відношення торговельних доходів до активів), DK (відношення чистих комісійних доходів до активів), VA (відношення адміністративних витрат до активів), VR (відношення витрат на формування резервів під кредитні ризики до активів).

Базою для формування цієї системи індикаторів стали узагальнені та опрацьовані автором динамічні ряди значень показників фінансового стану банків України за період 2006–2013 рр., що відображають найбільш суттєві зміни у їх ФС, які мали місце як на етапі активного розвитку банківської системи у 2006–2008 рр., так і в кризовий та посткризовий періоди. Запропоновані автором СІ не корелюють між собою. На відміну від існуючих підходів, така система індикаторів дозволяє групувати банки за характеристиками основних ризиків втрати ФС, що є релевантними для здійснення наглядових процедур.

Дана система індикаторів покладена автором в основу розподілу банків України на СФГБ, що здійснено в роботі за допомогою методу регресійних нейронних мереж. Відповідно до цього методу для кожного банку визначається конкретна точка у двадцятимірному просторі, в якому кожна векторна координатна шкала відповідає окремому СІ. Застосування даного методу для обробки масивів фінансових показників банків України за 2006–2013 рр. дозволило виокремити та описати одинадцять СФГБ:

- G-S – група банків зі збалансованими структурно-функціональними характеристиками;
- G-SPM – група банків, залежних від міжбанківських ресурсів;
- G-SAR – група банків, що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб;
- G-SAV – група банків з підвищеними високоліквідними активами;
- G-SPP – група банків з підвищеними непроцентними зобов'язаннями;
- G-SAM – група банків із значними активами на міжбанківському ринку;
- G-SAP – група банків із високою часткою цінних паперів у структурі активів;
- G-DT – група банків із високими торговельними доходами;
- G-PM – група банків із підвищеними процентними ставками;
- G-ARmin – група банків з найгіршим фінансовим станом;
- G-AR – група банків, що перебувають на межі втрати ФС.

Автором формалізовано ідентифікаційні характеристики цих груп банків та граничні діапазони (min та max) зміни кожного СІ для них (табл. 2).

Для кожної зі СФГБ слід визначити специфічні ризики, диверсифікувати заходи моніторингу з метою своєчасного наглядового реагування на ранні сигнали втрати ФС окремими СФГБ. Для оцінки індивідуального ризику банку важливим є встановлення його приналежності до відповідної СФГБ, формалізація його профілю ризику, обґрунтування наслідків незбалансованості основних

агрегатів активів і пасивів та потенціальних можливостей переходу до груп із вищим або нижчим рівнем ФС.

Таблиця 2 – Характеристики СФГБ в Україні

СФГБ	Значення	Структурні індикатори																	Приклад банків – учасників СФГБ (станом на 01.07.2013)		
		ROA	ROE	CA	AR	SAC	SAR	SAM	SAV	SAP	SPP	SPF	SPM	PM	PD	PV	PS	DK		DT	VR
G-S	min*	-0,2	-1,9	15,4	3,3	81,3	19,6	10,9	6,9	3,2	95,1	38,3	11,9	3,7	12,1	8	3,8	1,7	0,5	0,8	3,8
	max*	1,2	6,9	22,3	6	84,6	25	16,7	10	5,5	96,5	46,2	19,2	4,7	14,3	9,5	5	2,4	0,7	1,8	5,1
	fact*	0	-0,9	20	5	84,4	19,7	11,9	9	3,4	96,1	39,5	18,3	4,3	13,9	9,2	4,8	1,9	0,5	1,5	4,2
G-SPM	min	-1	-10	14	2,8	85,6	21,8	5,7	5,5	2,8	94,5	9,5	48,2	4,1	8,4	4,2	4,1	0,9	0,4	1,3	2,3
	max	1,2	10,6	29,3	10,4	90,8	42,8	24,3	10,3	5,5	96,1	18,8	56,8	6,4	13,6	6,4	7,7	1,2	0,7	3,5	4,2
	fact*	0,6	3,6	19,2	7,7	86,4	30	19,3	8,7	4	95,4	14,9	50,7	5	11,4	5,6	5,8	1,1	0,5	2,4	3,6
G-SAR	min	-0,7	-3,4	19,7	5,4	73,6	56,3	9,5	9,4	1,4	91,1	34,5	13,6	3,7	11,9	6,6	4,2	4,5	0,3	1,9	8,1
	max	0,7	5	27,5	8,4	82,2	74,5	14,8	15,3	4,2	95,1	44,4	20,4	6,3	17,1	9,3	8,6	7,9	0,6	3,9	11,5
	fact*	-0,2	-0,9	19,9	7	78,1	60,8	9,7	14	2,6	95	42,8	17,7	5,5	16,8	9	7,7	5,2	0,3	1,9	10,9
G-SAV	min	-0,5	-10,7	19,5	2,8	52,8	16,3	8,2	25,5	3,3	90,9	18,6	6,4	4	10,3	4,6	6,1	1,5	0,2	0,7	4,2
	max	1	6,1	36,6	7,3	72,2	26,7	13,8	40,7	8,2	96,7	33,7	22,7	6,5	18,2	7,6	10,6	2,6	0,8	2,7	6,2
	fact*	0,2	0	26	6,3	64,7	16,6	8,3	27,3	5,2	95,9	32,2	17,2	5	15,9	6,8	9,2	1,6	0,5	1,2	5,1
G-SAM	min	-0,3	0	31,6	0	83,4	12,2	38	4,5	2,3	81,7	11,7	6,7	4,1	7,5	4,8	2,9	0,5	0,2	0,5	3
	max	2,3	8,7	48,2	5,4	88,5	23,1	71,8	8,3	16,5	96,6	30,2	42,2	6,6	11,3	7,6	5,6	1,4	0,9	2,5	6,2
	fact*	1	0,9	33,7	2,8	87,3	12,6	69,9	7	2,4	93,7	20,2	12,7	6,3	10,8	5,8	5	1,2	0,6	2	5,8
G-SPP	min	-1,8	-13,6	36,7	0,3	63,4	6,4	12,3	4,2	0	28,7	4,6	0	2,8	5,5	3,6	3,1	0,4	0,3	1	3,1
	max	0,9	2,9	63,5	6	84,4	31,8	27,5	16,7	8,2	81,1	20	27,4	6	13,1	7,7	6,9	1,4	0,9	2,5	5,9
	fact*	-0,3	-10,8	39,3	5,4	66,4	20,1	15,8	16	4,1	50,3	15,4	18,4	4,2	12,7	6,7	6	1,1	0,3	1,8	4
G-SAP	min	-1,9	-8,4	12,3	0,3	53	1,7	7,5	5,1	20,5	84,6	10,5	8,8	3,9	5,1	4,4	3,7	0,2	0,2	1,4	2,5
	max	2,4	18	62,5	14,1	78,1	26	19,1	22,5	63	96	41	38,4	6,4	13,5	9,5	8	2,1	2,8	4,1	7,4
	fact*	-0,6	-0,8	29,1	10,8	62,2	19,2	8,6	13,3	24,8	92,3	27,3	23,8	5,8	13,1	6,4	6,7	1,2	0,7	2,5	5,4
G-DT	min	0	1	16,1	2,9	65,5	10,3	10,3	10,2	4,5	89,4	22,3	17,2	3,1	11,1	5,7	3,1	0,1	3,1	1	3,9
	max	3	20	51,5	7,1	85,1	27,9	17,1	17,4	11,4	97,3	44,3	27,2	5,5	16,6	11,1	7,3	1,9	12	2,5	7,9
	fact*	0,2	2,1	20,6	5,5	72	19,8	11,1	12,5	8,9	92,1	39,1	18,9	3,5	13,6	9,9	3,6	1,4	3,9	1,9	5,1
G-PM	min	-1,2	-12,3	36,3	4,3	68	12,6	4,9	4,5	0,6	80,7	21,7	2,8	5,1	14,5	8,8	8,9	0,5	0,1	1,5	3
	max	2,3	9	59,7	11,4	89,1	31,3	31,8	11,2	6,5	96,6	51,6	32,8	12,1	22,1	12,7	14,7	3,1	0,9	4,4	6,8
	fact*	1	0	50,2	10	86,1	16	5,8	9,4	4,3	93,1	48,8	8,3	8,9	17,9	12,1	9,8	1,3	0,5	3,2	5,9
G-AR	min	-4,4	-22,6	18,8	16,4	79,5	10,4	5,3	5,8	2,7	90,4	28,6	10,2	5	13,1	8,1	5,2	0,9	-0,1	3,8	3,4
	max	0,5	-44,1	59,5	21,1	90,8	26,7	17,2	20,1	5,6	96,1	42,1	26	11,9	20,8	12,7	13,7	1,8	0,4	7,2	8,7
	fact*	-236	-2255	-132	43,3	95,3	4,5	1,6	1,6	10,1	83,2	44	1,9	6,5	18,4	11,1	7,3	0	-13	51,9	5,2
G-ARmin	min	-50	-621	25,8	218,3	100	26,1	24,8	4,6	41,6	94,8	73,8	28,3	22,4	69	18,4	55,6	2,4	0,7	237	16,7
	max	-142	-1135	-44	128	100	25,9	3,6	5,2	10,6	93,7	38,2	29,5	14,4	55,2	12,9	44,4	0,9	-5	142	10,4
	fact*																				

* Примітка: min, max – граничні значення СІ (розраховані автором на основі узагальнення даних за 2006–2013 рр.); fact – фактичні значення СІ станом на 01.07.2013; кольором виділено ті СІ, моніторинг яких є найбільш релевантним для кожної СФГБ

Графічно розподіл банків на СФГБ може бути продемонстрований за допомогою СФГБ-карт, в основу побудови яких покладено концепцію візуалізації багатомірного простору, розроблену фінським математиком Т. Кохоненом. СФГБ, що на карті розташовані поруч, є близькими за окремими СІ. Такі карти побудовані автором для банків України за кумулятивними даними на кожний квартал протягом 2006–2013 рр. (приклад наведено на рис. 3).

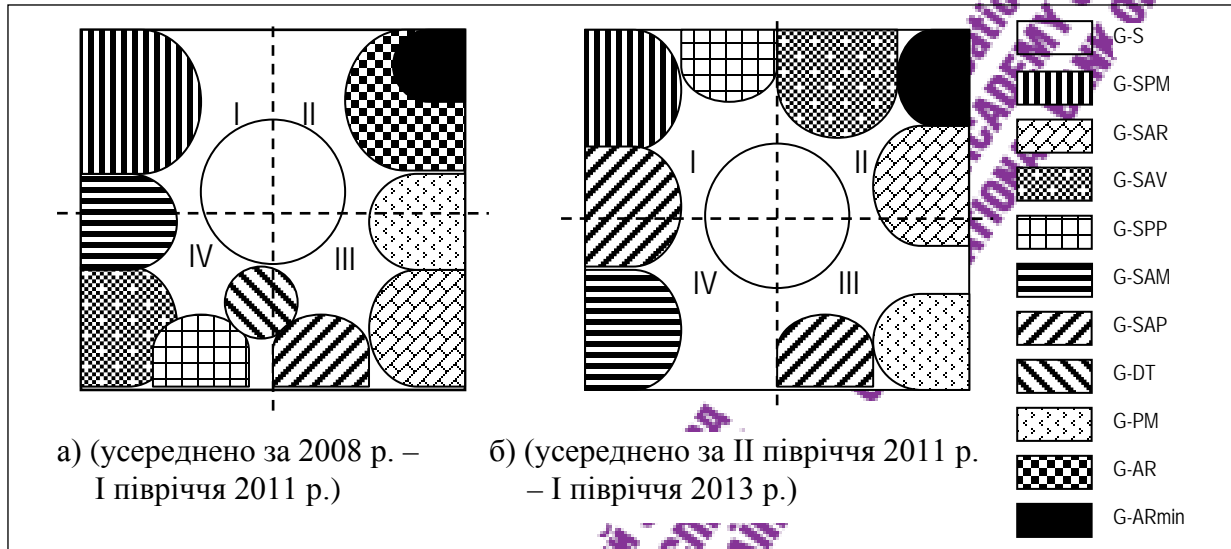

Рисунок 3 – СФГБ-карти для банків України за 2008–2013 рр.

Положення СФГБ на карті характеризує рівень ризику: він зростає у напрямку від центру до меж карти і є максимальним у її кутах. Групи банків із найвищим рівнем ризиків розташовані у зовнішньому куті квадранта II. Розміщення СФГБ на карті є незмінним протягом досить тривалих періодів, тому період, коли відбувається зміна топології карти, слід вважати переломним моментом у розвитку банківської системи.

За результатами дослідження виявлено, що за період 2008 р. – I півріччя 2011 р. (рис. 3а) найбільші ознаки проблемності мали банки груп G-AR_{min}, G-AR та G-PM. З II півріччя 2011 р. відбулася зміна топології СФГБ-карти, пов'язана із загальним погіршенням якості активів та фінансового результату банків значної кількості груп, а також розформуванням групи G-AR (рис. 3б). До складу проблемних СФГБ перейшла група G-SAR (викликано погіршенням якості роздрібних кредитів) та група G-SAV (обумовлено зменшенням обсягів кредитування та **орієнтацією** значної кількості банків на операції з комісійним доходом при одночасному зростанні операційних ризиків). Крім того, підвищені ризики має група G-SPM (у зв'язку із залежністю від ресурсів міжбанківського ринку), яка протягом всього періоду була розташована на карті у зовнішньому куті квадранта I, а також група G-PM (через підвищені процентні ставки і незбалансовану процентну політику), яка сьогодні займає на карті кутове положення у квадранті III.

СФГБ-карти дозволяють прогнозувати тенденції зміни ФС окремого банку, групи та банківської системи в цілому, ідентифікувати сфери підвищених ризиків як об'єкти для пріоритетного застосування наглядових процедур.

У третьому розділі “**Методологія формування та застосування агрегованого банківського нагляду в Україні**” розроблено підхід до рейтингування банків на основі РНВ; поглиблено критеріальну базу для виокремлення етапів розвитку банківської системи; запропоновано підхід до ранньої діагностики загроз втрати ФС банків на основі дослідження траєкторій їх міграції між СФГБ.

Агрегований БН призначений для контролю за рівнем ФС банківської системи в цілому, виявлення зон підвищених ризиків як об’єктів впровадження посиленого нагляду, моніторингу за динамічними змінами у групах банків, а також в межах фінансового сектора економіки взагалі.

Одним із основних інструментів агрегованого БН автор вважає рейтингування банків, процедуру якого в роботі удосконалено у напрямку врахування ймовірності реалізації чинників РНВ (рис. 4). На відміну від більшості рейтингових систем, спрямованих на виявлення банків із низьким рівнем ФС, рейтингування на основі РНВ враховує структурно-функціональні характеристики та специфіку ризиків банків, якість їх систем ризик-менеджменту, здатність протистояти чинникам дестабілізації і загрозам втрати ФС, що знаходить відображення у розміщенні банків та зміні їх положення на СФГБ-карті, зміні переліку банків, які розташовані на ній близько до досліджуваного банку. Автором обґрунтовано, що близьке положення проблемних банків на карті є ознакою підвищеного РНВ та високої ймовірності втрати ФС досліджуваним банком. Рейтинг банку запропоновано визначати в балах від 0 до 3. На рис. 4 представлено процедуру визначення базового рівня рейтингу банків, який, у разі нестабільних структурно-функціональних характеристик банку, може коригуватися в межах специфікованого БН при виборі наглядового режиму. Узагальнення результатів рейтингування банків надає важливу інформацію про сфери підвищених ризиків як об’єкт пріоритетного застосування наглядових процедур. Дані щодо кількості банків, які мають різні рейтингові оцінки, слугують підґрунтям для більш адекватного оцінювання поточного рівня ФС банківської системи порівняно з розрахунком на основі традиційних агрегованих показників.

Застосування структурно-функціонального аналізу при реалізації завдань агрегованого БН відкриває нові можливості для виявлення закономірностей у розвитку банківської системи. Так, зокрема, з метою виокремлення етапів розвитку банківської системи України (табл. 3) автором розроблено такі критерії: 1) кількість банків у СФГБ; 2) питома вага активів банків, що входять до СФГБ, у загальному обсязі активів банківської системи (це дозволяє виявити сфери підвищених ризиків при зосередженні у проблемних групах малої кількості великих банків, оскільки навіть при незмінній кількості банків у групі може відбуватися нерозподіл ризиків у зв’язку із зміною масштабів їх діяльності); 3) кількість банків з різним рівнем рейтингових оцінок. Для кожного етапу автором розроблено перелік завдань агрегованого БН.

Виокремлення етапів у розвитку банківської системи та ідентифікація ризиків на кожному з них створює підґрунтя для формування пріоритетів агрегованого БН.

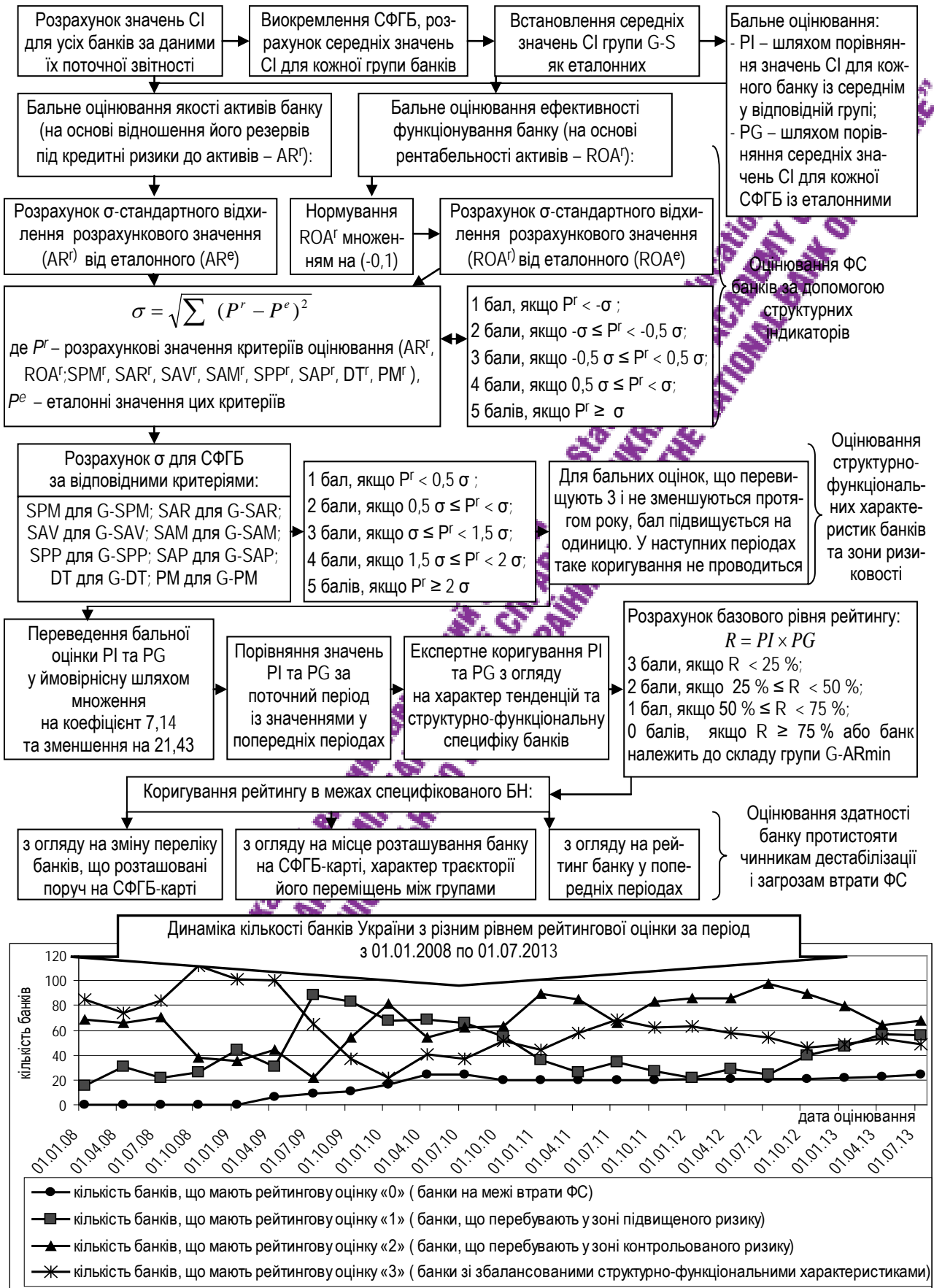

Рисунок 4 – Процедура рейтингування банків України за допомогою структурно-функціонального аналізу

Таблиця 3 – Критеріальна база та характеристика етапів розвитку банківської системи

Критерії виокремлення етапів у розвитку банківської системи та їх характеристика		Значення критеріїв для банківської системи України					
Етап у розвитку банківської системи	Кількість банків у СФГБ	Частка активів банків, що входять до СФГБ, у загальному обсязі активів банківської системи	Кількість банків з різним рівнем рейтингових оцінок	Тривалість етапу	Питома вага кількості банків СФГБ у загальній кількості банків України	Питома вага активів банків СФГБ у загальному обсязі активів банків України	Частка банків з відповідним рівнем рейтингових оцінок у загальній кількості банків України
Стабільний розвиток	1. До груп G-AR, G-ARmin не потрапило жодного банку. 2. Найбільша кількість банків у групах G-S, G-SPM, G-SAM	1. Нульова частка активів банків груп G-AR, G-ARmin. 2. Найбільша частка активів банків груп G-S, G-SPM	1. Найбільшою є частка банків з високими рейтинговими оцінками. 2. Співвідношення кількості банків з різними рівнями рейтингових оцінок є незмінним протягом періоду	2008 р. – II півр. 2008 р.	G-S – 35 %; G-SPM – 18 %; G-SAM – 16 %; G-AR – 0 %	G-S – 35 %; G-SPM – 40 %; G-SAM – 8 %; G-AR – 0 %	з рейтингом "3" – 48 %; з рейтингом "2" – 40 %; з рейтингом "1" – 12 %; з рейтингом "0" – 0 %
Початок кризи	1. Зростає кількість банків у групах G-AR, G-ARmin. 2. Скорочується кількість банків в усіх групах. 3. Найбільша кількість банків залишається у групі G-S	1. Зростає частка активів банків груп G-AR, G-ARmin. 2. Скорочується частка активів банків усіх груп. 3. Незмінною є частка активів банків груп G-S, G-SPM	Зростання кількості банків з рейтинговою оцінкою "1"	II півр. 2008 р. – II півр. 2009 р.	G-AR – 40 %; G-S – 20 %; G-SPM – 7 %; G-ARmin – 5 %	G-AR – 60 %; G-S – 20 %; G-SPM – 20 %; G-ARmin – 4 %	з рейтингом "3" – 35 %; з рейтингом "2" – 12 %; з рейтингом "1" – 48 %; з рейтингом "0" – 5 %
Активна фаза кризи	1. Зберігається стабільно висока кількість банків у групах G-AR, G-ARmin. 2. Найбільша кількість банків у групах G-S, G-SPM	1. Зберігається стабільно висока частка активів банків груп G-AR, G-ARmin. 2. Найбільша частка активів банків груп G-S, G-SPM	1. Скорочення кількості банків з рейтинговою оцінкою "3". 2. Зростання кількості банків з рейтинговою оцінкою "2"	II півр. 2009 р. – 2010 р.	G-AR – 30 %; G-SPM – 10 %; G-S – 20 %; G-ARmin – 8 %	G-AR – 40 %; G-SPM – 30 %; G-S – 20 %; G-ARmin – 7 %	з рейтингом "3" – 12 %; з рейтингом "2" – 43 %; з рейтингом "1" – 36 %; з рейтингом "0" – 9 %
Посткризове поживлення темпів розвитку	1. Скорочується кількість банків у групі G-AR. 2. Зростає кількість банків у групах G-SAP, G-SAV. 3. Найбільша кількість банків у групах G-S, G-SPM, G-SAV, G-SAP	1. Скорочується частка активів банків групи G-AR. 2. Найбільша частка активів банків груп G-S, G-SPM, G-SAP	Зростання кількості банків з рейтинговою оцінкою "3"	2010 р. – II півр. 2011 р.	G-S – 30 %; G-AR – 5 %; G-SPM – 12 %; G-SAV – 12 %; G-SAP – 10 %	G-S – 25 %; G-AR – 1 %; G-SPM – 30 %; G-SAV – 7 %; G-SAP – 20 %	з рейтингом "3" – 37 %; з рейтингом "2" – 35 %; з рейтингом "1" – 17 %; з рейтингом "0" – 11 %
Посткризове припинення темпів розвитку	1. До групи G-AR не потрапило жодного банку. 2. Найбільша кількість банків у групах G-S, G-SAP, G-SAV	1. Нульова частка активів банків групи G-AR. 2. Найбільша частка активів банків груп G-S, G-SPM, G-SAV, G-SAP	Скорочення кількості банків з рейтинговою оцінкою "3"	II півр. 2011 р. – II півр. 2013 р.	G-S – 20 %; G-SAV – 15 %; G-SPM – 6 %; G-SAP – 10 %; G-PM – 12 %	G-S – 23 %; G-SAV – 10 %; G-SPM – 17 %; G-SAP – 27 %; G-PM – 42 %	з рейтингом "3" – 25 %; з рейтингом "2" – 35 %; з рейтингом "1" – 28 %; з рейтингом "0" – 12 %

Наприклад, у період активної фази кризи необхідні заходи щодо підтримання ФС банківської системи та окремих банків, лібералізації нормативних вимог до порядку формування та розміру їх капіталу, реструктуризації кредитів та скорочення резервів під кредити товаровиробників, надання кредитів рефінансування на підтримку ліквідності банків тощо. Особливості етапу посткризового призупинення темпів розвитку вітчизняної банківської системи пов'язані зі зростанням РНВ для значної кількості банків, що обумовлено підвищенням процентних ставок і погіршенням ФС банків, які спеціалізуються на споживчому кредитуванні, загальним обмеженням кредитних операцій і розширенням банківських послуг, які забезпечують отримання комісійних і торговельних доходів та потребують підвищеного контролю за операційними ризиками. Залежно від етапу розвитку банківської системи розраховується ймовірність реалізації чинників РНВ, яка впливає на розмір необхідних резервів для покриття очікуваних збитків банків від РНВ та рейтингову оцінку банків.

У роботі проаналізовано, що наприкінці 2013 року в банківській системі України сформовано дві СФГБ, які раніше не відігравали значної ролі у розподілі банків: група G-SAV з підвищеними високоліквідними активами (35 банків із активами 7,5 % від загальних активів системи) та група G-SAP, до складу якої входять банки із високою часткою цінних паперів у структурі активів (22 банки з активами 27,5 %). Скорочення кредитних операцій супроводжується розміщенням коштів у інші види активів, які потребують додаткового контролю з боку БН.

У контексті діагностики зон підвищених ризиків в межах агрегованого нагляду важливим є не тільки моніторинг динамічних змін у кількості банків у різних СФГБ, а і виявлення банків, ймовірність втрати ФС яких є високою. Для цього автор пропонує визначати траєкторії міграції значної кількості банків між групами з високим рівнем РНВ та називати їх "траєкторіями підвищеного ризику". Такий аналіз запропоновано здійснювати в наступній послідовності:

- 1-й етап – виявлення груп-реципієнтів, тобто тих СФГБ, які мають тенденцію до зростання масштабів протягом останнього року (на 10 % і більше);
- 2-й етап – аналіз динаміки значень структурних індикаторів для груп-реципієнтів;
- 3-й етап – діагностика наявності ознак погіршення ФС груп-реципієнтів шляхом оцінювання рівня їх РНВ (при низькому рівні РНВ подальший моніторинг припиняється);
- 4-й етап – виявлення груп-донорів, з яких відбувся перехід значної кількості банків (більше, ніж 7 банків) до груп-реципієнтів;
- 5-й етап – оцінювання рівня РНВ груп-донорів (при низькому рівні РНВ подальший моніторинг припиняється);
- 6-й етап – виявлення причин міграції банків між групами-донорами та групами-реципієнтами;
- 7-й етап – виявлення банків, перехід яких з груп-донорів до груп-реципієнтів призвів до збільшення в останніх рівня РНВ. Для них пропонується зменшувати рівень рейтингу на один бал, але не нижче рейтингової оцінки "1".

Аналіз СФГБ-карт для банківської системи України, побудованих автором на кожну звітну дату за період 2008–2013 рр., дозволив виявити ряд траєкторій підвищеного ризику та на їх основі визначити банки, що потребують посиленого нагляду. Так, наприклад:

1) з середини 2008 р. до 2009 р. відбувся масовий перехід банків до групи G-AR (об'єднує банки, що перебувають на межі втрати ФС), склад учасників якої збільшився з 15 до 71 банку. Це відбулося переважно за рахунок переходу банків із груп, тісно пов'язаних з міжбанківським ринком, що втратили ФС в умовах системної кризи ліквідності, у тому числі: 17 банків – з групи G-SAM та 14 банків – з групи G-SPM. У цей період НБУ своєчасно вжив заходів щодо підтримки ліквідності цих банків, що дозволило уникнути втрати їх ФС;

2) з середини 2009 р. до 2011 р. відбувся перехід 15 банків з групи G-AR до групи G-PM, що об'єднує банки з високим рівнем процентних ставок та 12 банків з групи G-AR до групи G-SAV, що об'єднує банки із надлишковими високоліквідними активами, обмеженим розвитком кредитних операцій та значними операційними ризиками. Ці групи поступово зростали і станом на середину 2013 р. зайняли друге і четверте місця за кількістю банків у банківській системі України. Банки, які перейшли до даних груп, мають високу ймовірність накопичення проблемних активів, що обумовлено їх довготривалим перебуванням у групі G-AR, та обмежені можливості заміщення цих активів якісними кредитами, враховуючи специфіку поточного етапу розвитку банківської системи, який ідентифіковано автором як етап посткризового призупинення темпів розвитку.

У четвертому розділі роботи **“Методологічні основи та практичний інструментарій впровадження компаративного банківського нагляду в Україні”** розроблено пропозиції щодо диференціації заходів компаративного БН, розширено його інструментарій шляхом розробки системи оціночних контрольних показників як доповнення до обов'язкових економічних нормативів.

У роботі проаналізовано особливості всіх СФГБ в Україні, динаміку їх розвитку в докризовий період, під час кризи і за останні роки; виявлено групи із мінливим складом банків, які демонструють нестійкі траєкторії розвитку, а також СФГБ, з яких банки рідко переходять до інших груп. Оцінено ймовірності реалізації чинників РНВ для кожної СФГБ, проаналізовано співвідношення основних видів ризиків кожної групи, їх вплив на ймовірність втрати ФС банками, що входять до їх складу, розраховано діапазон коливань ймовірності реалізації чинників РНВ для всіх СФГБ.

Обґрунтовуючи інструментарій компаративного БН, автор пропонує окремі наглядові заходи застосовувати незалежно від специфіки банків або їх груп при виявленні порушення законодавства (наприклад, штрафи, відсторонення посадових осіб, заборона власнику використовувати право голосу, отримувати дивіденди тощо), тоді як ряд заходів – залежно від рівня РНВ досліджуваної групи банків (табл. 4).

Застосування регуляторних заходів щодо обмеження одних операцій та сприяння розвитку інших визначає зміну траєкторії банку на СФГБ-карті та дозволяє прогнозувати перспективні зміни щодо диспозиції як окремих банків, так і відповідних СФГБ.

Таблиця 4 – Пропозиції щодо диференціації заходів компаративного БН

СФГБ	Підгрупа банків у межах СФГБ залежно від рівня РНВ банку	Параметри банківської діяльності, на яких пропонується зосередити наглядові заходи	Рекомендовані наглядові заходи
G-ARmin	–	–	– примусова реорганізація / введення тимчасової адміністрації / ліквідація
G-AR	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– рентабельність активів та капіталу; – якість активів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення фінансового стану
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– рентабельність активів та капіталу; – якість активів; – збалансованість строків активів і пасивів; – диверсифікація ресурсної бази	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення фінансового стану; – встановлення підвищених економічних нормативів / резервів на покриття можливих збитків за активами / заборона надавати бланкові кредити; – обмеження, зупинення чи припинення окремих видів операцій з високим рівнем ризику
G-PM	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– доходність активів; – вартість зобов'язань; – збалансованість строків активів і пасивів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо забезпечення збалансованої політики управління активами і пасивами;
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– збалансованість строків та вартості активів і пасивів; – якість активів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо забезпечення збалансованої політики управління активами і пасивами; – встановлення підвищених економічних нормативів
G-SAR	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– якість споживчих кредитів; – збалансованість строків активів і пасивів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення якості кредитів, збалансованості активів і пасивів
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– якість споживчих кредитів; – збалансованість строків активів і пасивів; – рентабельність активів та капіталу	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення фінансового стану; – встановлення підвищених резервів на покриття можливих збитків за активами; – обмеження кредитних операцій / залучення вкладів фізичних осіб
G-SAV	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– частка високоліквідних активів в активах; – операційні ризики	–
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– частка високоліквідних активів в активах; – рентабельність активів та капіталу; – якість активів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення фінансового стану
G-SPM	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– частка залучених міжбанківських кредитів у зобов'язаннях; – збалансованість строків активів і пасивів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо диверсифікації ресурсної бази
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– частка залучених міжбанківських кредитів у зобов'язаннях; – збалансованість строків активів і пасивів; – рентабельність активів та капіталу; – якість активів	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення якості активів та диверсифікації ресурсної бази; – встановлення підвищених економічних нормативів / резервів на покриття можливих збитків за активами
G-SAP	Підгрупа банків з контрольованим РНВ	– якість портфеля цінних паперів	–
	Підгрупа банків з підвищеним РНВ	– якість портфеля цінних паперів; – рентабельність активів та капіталу;	– програма фінансового оздоровлення / письмова угода щодо покращення фінансового стану
G-SAM	Підгрупи виокремлювати недоцільно	– якість розміщених міжбанківських кредитів; – операційні ризики	– письмове застереження
G-SRP	Підгрупи виокремлювати недоцільно	– частка непроцентних зобов'язань у зобов'язаннях; – операційні ризики	– письмове застереження
G-DT	Підгрупи виокремлювати недоцільно	– торговельні доходи; – операційні ризики	– письмове застереження

Моделювання можливих наслідків застосування наглядових дій дозволяє формувати і оцінювати різні сценарії відновлення ФС банків та проводити аналіз чутливості банку до регуляторного впливу, виявляти критичне співвідношення окремих структурних параметрів діяльності банку як передумови для його переходу в іншу СФГБ.

Узагальнення інструментарію компаративного БН дозволило обґрунтувати, що поряд з обов'язковими економічними нормативами необхідно використовувати оціночні контрольні показники діяльності банків, які автор пропонує встановлювати залежно від приналежності банку до СФГБ, ймовірності реалізації РНВ на рівні банківської системи в цілому та відповідної СФГБ (табл. 5).

Таблиця 5 – Система диференційованих оціночних контрольних показників діяльності банків як інструмент компаративного БН

СФГБ	Обов'язкові контрольні показники для всіх банків		Контрольні показники, що залежать від ймовірності реалізації РНВ			
			Незначна ймовірність реалізації РНВ на рівні банківської системи		Підвищена ймовірність реалізації РНВ на рівні банківської системи	
	незалежно від приналежності банку до СФГБ	залежно від приналежності банку до СФГБ	Незначна ймовірність реалізації РНВ на рівні СФГБ	Підвищена ймовірність реалізації РНВ на рівні СФГБ	Незначна ймовірність реалізації РНВ на рівні СФГБ	Підвищена ймовірність реалізації РНВ на рівні СФГБ
G-S		?	?	?	?	?
G-SPM		SPM	CA	CA, SPF, VR,	CA, ROE, SPF, VR, PV, PM, PS	CA, ROE, SPF, VR, SAV, PV, PM, PS, PD
G-SAR		SAR, VA, DK	CA	CA, ROE, VR, PD, SPF	CA, ROE, SAV, VR, PD, SPF	CA, ROE, SAV, SPF, PM, PS, PD, VR
G-SAV		SAV	CA, ROE	CA, ROE, DK, DT, VR	CA, ROE, SPF, DK	CA, ROE, SPF, PD, DK, VR, DT
G-SPP	ROA, AR	SP	CA, ROE	CA, ROE, DK	CA, ROE, DK	CA, ROE, DK, DT, VR
G-SAM		SAM	CA, ROE	CA, ROE	CA, ROE, SPM	CA, ROE, SPM, PD
G-SAP		SAP, DT	CA	CA, ROE,	CA, ROE, SPF	CA, ROE, SPF, VR
G-DT		DT	CA, ROE	CA, ROE, VR	CA, ROE, SPF	CA, ROE, VR, SPF
G-PM		PM, PS, PD, PV, DK	CA, ROE	CA, ROE, SPF	CA, ROE, SAV, SPF	ROE, CA, SAV, SPF, VR
G-AR		ROE, SPF, PM, PS, PD, PV, VR	CA	CA, DK, DT, VA	CA, DK, DT, VA	SAC, CA, DK, DT, VA

У межах компаративного БН контрольні показники виступають своєрідною системою координат, поточних обмежувальних стандартів, які ув'язані в єдину систему оцінювання ФС банків. Вони дозволяють не лише кількісно оцінювати рівень відхилення поточних параметрів діяльності банку від встановлених наглядовими органами обмежень, але й виявляти причини такого відхилення та формувати адекватну інформаційну базу для застосування заходів раннього реагування на підвищені ризики. Наглядові органи мають здійснювати моніторинг контрольних показників на щоденній основі, що надасть оперативну оцінку ефективності заходів, які вживаються банком для підтримання ФС. Автором доведено, що в періоди критичних трансформацій у розвитку банківської сис-

теми, які з'являються у зміні топології СФГБ-карти, виникає потреба у перегляді системи контрольних показників.

Аналіз СФГБ у межах банківської системи України свідчить про значну кількість невеликих банків, структурні характеристики яких мають ознаки кептивних банків, що залежать від бізнесу акціонерів, а процентна і тарифна політика відрізняється від середньоринкової. Особливу небезпеку для ФС цих банків має підвищений рівень концентрації активів, залежність ресурсної бази від найбільших кредиторів та підвищені операційні ризики.

У п'ятому розділі роботи **“Розвиток специфікованого нагляду в Україні на засадах структурно-функціонального аналізу”** запропоновано алгоритм диференціації наглядових режимів в межах специфікованого БН, підхід до стрес-тестування банків з використанням структурно-функціонального аналізу, встановлено індикатори критичної втрати ФС банків на прикладі ліквідованих банків України.

Одним із найбільш важливих інструментів специфікованого БН автор вважає диференціацію наглядових режимів, яку запропоновано здійснювати виходячи із двох критеріїв: 1) рейтинг банку; 2) достатність створених ним резервів для покриття можливих збитків від реалізації чинників РНВ (рис. 5). Автор пропонує розглядати чотири наглядові режими, які визначають періодичність застосування наглядових процедур та специфіку наглядових заходів: 1) загальний наглядовий режим (щоквартальне застосування заходів безвиїзного БН); 2) режим посиленого нагляду (щомісячне застосування заходів безвиїзного БН); 3) режим комплексних заходів (поєднання щодаєкадних безвиїзних висновків та позапланових інспекційних перевірок для уточнення даних звітності та перевірки ефективності ризик-менеджменту банку); 4) режим негайного реагування (невідкладне проведення позапланового інспектування). Для узагальнення результатів застосування наглядових режимів автором розроблено уніфіковану форму наглядової звітності.

Запропонований алгоритм диференціації наглядових режимів враховує структурно-функціональні характеристики банку, наявність переходів банку від однієї СФГБ до іншої, стабільність перебування банку у зоні підвищеного контрольованого ризику або безризиковій зоні, а також порівняння із банками, що займають близьке положення на СФГБ-карті. Таким чином, при диференціації наглядових режимів фактично враховуються взаємозв'язки в ланцюзі “ризики банку – ризики СФГБ – ризики банківської системи”. Застосування такого підходу дозволяє виявити банки – об'єкти посиленого нагляду, що відповідає базовим засадам медіопруденційного БН.

Інструментальну базу специфікованого БН у роботі поглиблено шляхом вдосконалення механізму стрес-тестування банків, що виявляє їх чутливість до найбільш ймовірних факторів зростання РНВ. Наприклад, найбільший вплив на банки групи G-SAR має погіршення якості споживчих кредитів через втрату кредитоспроможності позичальників, на групи G-SPM та G-SAM – зростання процентних ставок на міжбанківському ринку, на групу G-PM – проблеми з ліквідністю та доступом до ринку ресурсів, на групу G-SAP – нестабільність фо-

ндового ринку тощо. В процесі стрес-тестування запропоновано моделювати кілька можливих сценаріїв погіршення ФС банку внаслідок незбалансованості основних агрегатів активів, пасивів, доходів та витрат банку. Для кожного сценарію моделюється значення ризик-фактора та оцінюються можливі наслідки зростання РНВ та зміни положення банку на СФГБ-карті. Порівняння можливих наслідків впливу зовнішніх шоків за всіма змодельованими сценаріями дозволяє визначити характер основних ризиків та оцінити ФС банку.

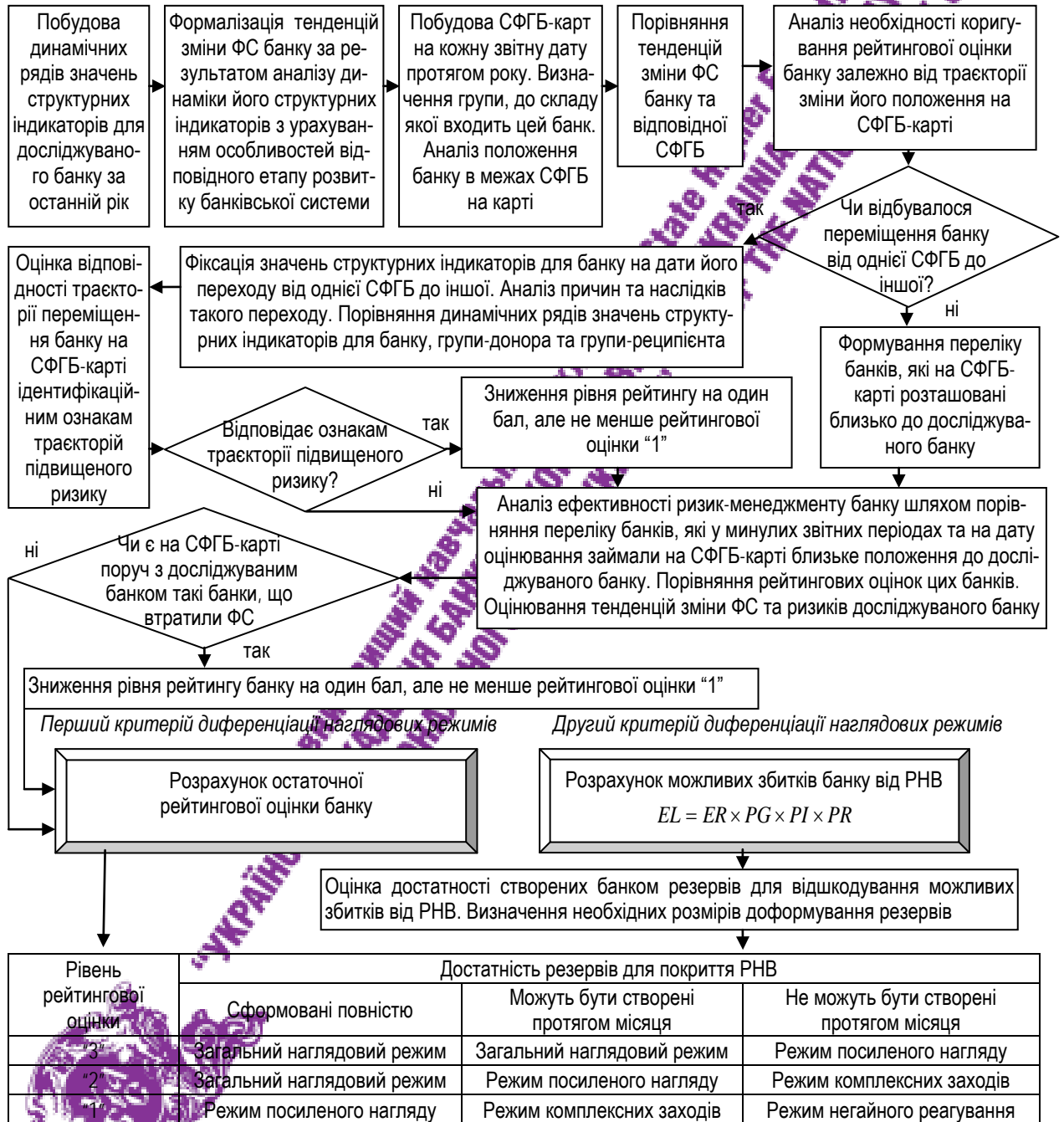

Рисунок 5 – Алгоритм диференціації наглядових режимів в межах специфікованого БН

Стрес-тестування пропонується здійснювати у наступній послідовності: 1) моделювання негативних змін екзогенних факторів, що мають найбільший вплив на ФС банку (наприклад, зростання процентних ставок на 10 %, зростання рівня резервів під кредитні ризики на 2 % тощо); 2) формування прогнозного балансу банку із змінами основних агрегатів активів і пасивів, доходів та витрат (зміни в балансі відображають наслідки впливу екзогенних шоків та заходи щодо їх компенсації. Так, наприклад, скорочення доступу до певних ресурсів потребує їх заміни іншими, а погіршення якості одного виду активів потребує заходів диверсифікації та розвитку інших видів активів); 3) моделювання зміни положення банку на СФГБ-карті під впливом екзогенних шоків; 4) аналіз причин та наслідків переходу банку від однієї СФГБ до іншої, якщо таке відбулося; 5) формування переліку банків, що на карті займають близьке положення до прогносної точки розміщення досліджуваного банку, оцінювання наявної інформації про рівень ризиків та ФС цих банків; 6) розрахунок прогнозного рейтингу банку та порівняння його із остаточною рейтинговою оцінкою; 7) порівняння змодельованого сценарію з іншими, розробленими в межах стрес-тестування; 8) розробка рекомендацій щодо підвищення ФС банку за результатами стрес-тестування, внесення змін у внутрішні положення та процедури ризик-менеджменту, перегляд системи лімітів, діючих тарифів та процентних ставок, вдосконалення системи контрольних показників оцінювання ризиків тощо.

На прикладі банків України, ліквідованих у період 2009–2010 рр., автором обґрунтовано індикатори критичної втрати ФС банків. Із 23 банків, що ліквідувалися у період з початку 2008 р. до середини 2013 р., 17 втратили ФС протягом першого року кризи. Як показало дослідження, у цих банків відбулося загострення структурних дисбалансів діяльності банків під впливом світової фінансової кризи, зменшення кредитоспроможності позичальників, системної кризи ліквідності, зростання ціни ресурсів. Крім того, загальне зростання рівня РНВ досліджуваних банків не супроводжувалося відповідною фінансовою підтримкою з боку акціонерів, що підтверджує необхідність формування в банках резервів на відшкодування очікуваних збитків від реалізації чинників РНВ.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формуванні в Україні системи медіопруденційного банківського нагляду, орієнтованої на підтримання фінансової стійкості банківської системи в цілому, окремих банків, а також структурно-функціональних груп банків.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. Для переходу в Україні від мікро- до макропруденційного БН необхідно впровадження концепції медіопруденційного БН, яка спрямована на виявлення зон підвищених ризиків на рівні банків, їх структурно-функціональних груп або банківської системи в цілому, контроль за ними та застосування диференційованих наглядових заходів.

2. В межах системи медіопруденційного БН запропоновано відокремлювати агрегований, компаративний та специфікований види БН, які відрізняються об'єктами, метою та завданнями наглядової роботи, інструментами ідентифікації ризиків, індикаторами необхідності застосування пруденційних заходів і регулювання при підвищених ризиках.

3. СФГБ слід розуміти як однорідну сукупність банків, сформовану за структурою основних агрегатів активів, пасивів, доходів та витрат, пріоритетами у наданні послуг, рівнем та структурою основних видів банківських ризиків, реакцією на зовнішні шоки.

4. З метою використання СФГБ як об'єктів застосування наглядових процедур в межах банківської системи України виокремлено наступні групи банків: зі збалансованими структурно-функціональними характеристиками; залежні від міжбанківських ресурсів; що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб; з підвищеними високоліквідними активами; з підвищеними непроцентними зобов'язаннями; із значними активами на міжбанківському ринку; із високою часткою цінних паперів в структурі активів; із високими торговельними доходами; із підвищеними процентними ставками; з найгіршим фінансовим станом; що перебувають на межі втрати фінансової стійкості.

5. Дослідження динаміки кількості банків у різних СФГБ протягом 2008–2013 рр. свідчить про структурні зміни у ресурсній базі вітчизняних банків, скорочення питомої ваги міжбанківського ринку за рахунок коштів фізичних осіб, що виражається у зменшенні майже удвічі розміру СФГБ, залежної від міжбанківських ресурсів. Також значні зміни відбулися у структурі банківських активів – відбулося скорочення кредитних операцій та заміщення їх операціями, орієнтованими на отримання банками комісійних доходів. Наприкінці 2013 р. зросли розміри СФГБ із надлишковими високоліквідними активами (на 86 % проти початку 2008 р.) та групи із значним обсягом активів у портфелі цінних паперів (більш ніж у 20 разів). Відповідні сфери діяльності потребують підвищеної уваги з боку БН.

6. З метою врахування взаємозв'язків основних типів банківських ризиків та їх сукупного впливу на стратегічну збалансованість розвитку банку слід оцінювати додатковий вид ризику – РНВ, що характеризує можливі втрати доходів або капіталу, пов'язані із незбалансованим співвідношенням активів та пасивів (за строками, процентними ставками, напрямками та видами операцій), основних джерел прибутку банку, а також інших характеристик його ФС.

7. Розмір очікуваних збитків банку внаслідок реалізації РНВ запропоновано розраховувати як добуток експозиції під ризиком (залежно від специфіки структурно-функціональних характеристик банку) та ймовірності виникнення незбалансованих відхилень у функціонуванні цього банку (залежно від його часових та вартісних параметрів), СФГБ (залежно від її специфіки, ефективності діяльності та якості активів банків – учасників) та банківської системи в цілому (залежно від її ФС).

8. ФС банку слід трактувати як інтегральну характеристику здатності банку протягом певного періоду підтримувати структурно-функціональну рівновагу, збалансовану структуру основних агрегатів активів, пасивів, доходів, витрат, виконувати свої функції на ринку, реалізовувати завдання стратегічного розвитку та забезпечувати контрольований рівень ризиків.

9. Критеріями розподілу банків на групи з метою диференціації наглядових процедур є індикатори ефективності їх діяльності, адекватності капіталу, якості та структури активів, структури ресурсної бази, відповідності процентної та непроцентної політики банків ринковим умовам та фінансовим результатам їх діяльності.

10. Існуючі в Україні системи рейтингування банків потребують вдосконалення шляхом врахування структурно-функціональних характеристик банків, якості їх систем ризик-менеджменту та здатності протистояти чинникам дестабілізації і загрозам втрати ФС. Співвідношення банків з різним рівнем рейтингової оцінки, розрахованої на основі структурно-функціонального аналізу, характеризує сутнісні перетворення у банківській системі за період 2008–2013 рр.: на активній фазі кризи кількість проблемних банків з рейтинговою оцінкою “1” зростає з 15 до 88 при скороченні фінансово стійких банків з рейтингом “3” з 85 до 22. Наприкінці 2013 року майже половина від загальної кількості банків мала середній рейтинг “2”.

11. У розвитку банківської системи України можна виокремити п'ять основних етапів: стабільний розвиток, початок кризи, активна фаза кризи, посткризове пожвавлення та посткризове призупинення темпів розвитку. Такий розподіл здійснено за допомогою наступних структурно-функціональних критеріїв: кількість банків у СФГБ; питома вага активів банків, що входять до СФГБ, у загальному обсязі активів банківської системи; кількість банків з різним рівнем рейтингових оцінок. Для кожного етапу запропоновано пріоритетні завдання та процедури БН.

12. Розширено процедуру ранньої діагностики загроз втрати ФС банками на основі дослідження траєкторій значних міграцій банків від груп-донорів до груп-реципієнтів, що мають високий рівень РНВ, та врахування ідентифікаційних ознак траєкторій підвищених ризиків при визначенні рейтингової оцінки банків. Наприкінці 2013 р. підвищені ризики спостерігаються при переміщенні банків із групи банків, залежних від міжбанківських ресурсів, до групи банків, які мають велику частку цінних паперів у активах (за останній рік вона збільшилася з 12 до 22 банків).

13. Структурно-функціональний аналіз розвитку банківської системи України показав, що станом на середину 2013 р. зонами підвищених ризиків є групи банків із незбалансованими строковими та вартісними параметрами активів і пасивів та погіршеною якістю активів. По-перше, це банки із значною часткою цінних паперів у активах, рівень резервів під кредитні ризики яких перевищує 15 % від суми загальних активів і є одним із найвищих у системі. По-друге, це банки, що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб, частка резервів яких наближається до 10 % від суми активів, а рентабельність залиша-

ється однією із найнижчих у системі. По-третє, це банки з надлишковими високоліквідними активами, якість активів значно погіршилася у посткризовому періоді, а рівень резервів збільшився вдвічі і складає близько 7 %. Ці банки працюють з підвищеним рівнем процентної маржі, що також свідчить про великі кредитні та процентні ризики, високу ймовірність неотримання нарахованих доходів. Серед груп банків, що працюють з помірним рівнем ставок, увагу БН необхідно зосередити на групі банків, залежних від міжбанківського ринку, яка у 2008 р. займала позицію лідера за рівнем рентабельності та якістю активів, а наприкінці 2013 р. має збитковий фінансовий результат і рівень резервів під кредитні ризики близько 10 % від загальних активів.

14. Підвищення ефективності та обґрунтованості наглядових заходів має бути забезпечено шляхом дослідження джерел виникнення підвищених ризиків в банках, диверсифікації цих заходів залежно від типу СФГБ та рівня РНВ банків. Формалізацію сценаріїв відновлення ФС банку при наглядових заходах та аналіз її чутливості до можливих наглядових дій запропоновано проводити шляхом аналізу його траєкторії на СФГБ-карті.

15. Систему обов'язкових економічних нормативів слід доповнити оціночними контрольними показниками, які встановлюються для банків залежно від приналежності до СФГБ, ймовірності реалізації РНВ на рівні банківської системи в цілому та відповідної СФГБ. Систематичний моніторинг цих показників створює основу раннього реагування на підвищення ймовірності реалізації РНВ на рівні банку, СФГБ та банківської системи.

16. Виокремлено чотири наглядові режими в межах специфікованого БН: загальний наглядовий режим, режим посиленого нагляду, режим комплексних заходів, режим негайного реагування. На основі введення у систему наглядових процедур інструментів рейтингування банків та розрахунку резервів для покриття очікуваних збитків від РНВ створено методичні основи запровадження диференційованого БН.

17. Запропоновані підходи до контролю рівня РНВ можуть бути впроваджені не лише в процедурах БН, але й на рівні внутрішнього банківського ризик-менеджменту. Узгодженість підходів регулятора і банку дозволяє формувати спільні погляди на проблемні питання в діяльності банків, більш детально оцінювати ризики та обґрунтовано впроваджувати заходи впливу з метою підтримання ФС банків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід : монографія / О. П. Заруцька. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2013. – 379 с. (23,75 друк. арк.).
2. Заруцька О. П. Розвиток підходів до банківського нагляду з використанням структурно-функціонального аналізу / О. П. Заруцька // Розвиток банківської системи в умовах формування нової архітектури фінансового

- ринку / За ред. В. В. Коваленко. – Одеса : Видавництво “Атлант”, 2012. – С. 604–645 (1,95 друк. арк.).
3. Заруцька О. П. Структурно-функціональний аналіз фінансового стану банків України / О. П. Заруцька // Сучасний бухгалтерський облік, аналіз і аудит: галузевий аспект : колективна монографія у 2 т. / за ред. П. Й. Атамас. – Дніпропетровськ : “Герда”, 2013. – Т. 2. – С. 117–129 (0,81 друк. арк.).
 4. Заруцька О. П. Напрямки класифікації банківських ризиків / О. П. Заруцька, С. Д. Богма // Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 26–37 (0,56 друк. арк.). *Особистий внесок: описано сутність системних ризиків та ризиків системних характеристик у структурі банківських ризиків (0,28 друк. арк.).*
 5. Заруцька О. П. Концептуальні засади формування системи контролю і моніторингу ліквідності банку / О. П. Заруцька, О. В. Ісаєва, М. І. Самсонов // Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 151–157 (0,22 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено механізм моніторингу за діяльністю банків в системі БН (0,07 друк. арк.).*

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Васильєва Т. А. Розвиток структурно-функціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду / Т. А. Васильєва, О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 10 (212) – С. 28–35 (1,03 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано концепцію БН на засадах структурно-функціонального аналізу (0,9 друк. арк.).*
7. Заруцька О. П. Проблематика контролю економічних нормативів в системі банківського нагляду України / О. П. Заруцька // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4 (142). – С. 218–225 (0,5 друк. арк.).
8. Заруцька О. П. Узгодження підходів рейтингової оцінки CAMELS та нагляду на основі ризиків у системі банківського нагляду України / О. П. Заруцька // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1 (59). – С. 115–122 (0,67 друк. арк.).
9. Заруцька О. П. Рання діагностика втрати фінансової стійкості банків у системі банківського нагляду / О. П. Заруцька // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1. – С. 89–93 (0,52 друк. арк.).

10. Заруцька О. П. Підвищення чутливості підходів банківського нагляду до ризиків ліквідності банків / О. П. Заруцька // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 1(48). – С. 214–219 (0,54 друк. арк.).
11. Заруцька О. П. Обґрунтування підходу до масштабного розподілу банків України на основі структурно-функціональних груп / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 10 (200). – С. 20–24 (0,54 друк. арк.).
12. Заруцька О. П. Динамічне моделювання фінансового стану банків у системі банківського нагляду / О. П. Заруцька // Бизнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 272–275 (0,46 друк. арк.).
13. Заруцька О. П. Вдосконалення контролю за параметрами процентної політики банків у системі банківського нагляду України / О. П. Заруцька // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 2 (13). – С. 82–88 (0,50 друк. арк.).
14. Заруцька О. П. Розвиток диференційованих підходів до банківського нагляду з використанням методу нейронних мереж / О. П. Заруцька // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 3 (15). – С. 297–299 (0,4 друк. арк.).
15. Заруцька О. П. Удосконалення підходів до контролю за кредитуванням пов'язаних осіб у системі банківського нагляду України / О. П. Заруцька // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2012. – № 2(28). – С. 177–182 (0,48 друк. арк.).
16. Заруцька О. П. Шляхи вдосконалення показників фінансової стійкості банків у системі банківського нагляду / О. П. Заруцька // Культура народів Причорномор'я. Економічні науки. – 2012. – № 237. – С. 70–73 (0,44 друк. арк.).
17. Заруцька О. П. Удосконалення підходів до стрес-тестування банків у системі банківського нагляду / О. П. Заруцька // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Випуск 36. – С. 180–187 (0,44 друк. арк.).
18. Заруцька О. П. Імплементация міжнародних підходів до аналізу стабільності фінансової системи / О. П. Заруцька // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2012. – Спеціальний випуск. – С. 75–79 (0,25 друк. арк.).
19. Заруцька О. П. Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банків / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4 (182). – С. 34–37 (0,55 друк. арк.).
20. Заруцька О. П. Структурно-функціональний аналіз банківської системи України з використанням карт Кохонена / О. П. Заруцька // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2011. – № 1(25). – С. 166–169 (0,30 друк. арк.).
21. Заруцька О. П. Використання методу нейронних мереж для аналізу фінансової стійкості банку / О. П. Заруцька // Проблеми і перспективи

- розвитку банківської системи України. – 2011. – Випуск 31. – С. 90–95 (0,41 друк. арк.).
22. Заруцька О. П. Розподіл банківського ринку за методикою нейронних мереж / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 6 (172). – С. 14–19 (0,65 друк. арк.).
23. Заруцька О. П. Методологічні підходи до оцінки поділу банківського ринку / О. П. Заруцька // Вісник Дніпропетровського університету. – (Серія “Економіка”). – 2010. – Випуск 4/1. – С. 56–64 (0,66 друк. арк.).
24. Заруцька О. П. Дослідження особливостей розвитку банківської системи України з використанням карти Кохонена / О. П. Заруцька // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 255–262 (0,47 друк. арк.).
25. Заруцька О. П. Відображення фінансового стану банків України за картою Кохонена / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 10 (164). – С. 12–19 (0,94 друк. арк.).
26. Заруцька О. П. Рівновага залучених і розміщених банківських ресурсів як необхідна умова стабільного розвитку / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 4 (134). – С. 20–27 (0,76 друк. арк.).
27. Заруцька О. П. Управління ризиками – провідний чинник фінансової стійкості вітчизняних банків / О. П. Заруцька // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 94–105 (1,24 друк. арк.).
28. Заруцька О. П. Проблеми розвитку банківського управлінського обліку / О. П. Заруцька, В. М. Ботвінкін // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8 (114). – С. 40–42 (0,37 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено пропозиції щодо удосконалення системи управлінського обліку в контексті підвищення ефективності моніторингу за діяльністю банків та контролю за банківськими ризиками (0,18 друк. арк.).*
29. Заруцька О. П. Проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні / О. П. Заруцька, О. О. Ткаченко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 11 (105). – С. 26–28 (0,41 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено аналіз структури банківської системи з точки зору регулювання рівня процентних ставок у процесі іпотечного кредитування (0,2 друк. арк.).*
30. Заруцкая Е. П. Об эффе́кте Гиффена на рынке банковских ресурсов / Е. П. Заруцкая, В. М. Ботвинкин // Финансовые риски. – 2004. – № 1 (35). – С. 44–46 (0,19 друк. арк.). *Особистий внесок: аналіз динаміки ресурсної бази та процентної політики банків України (0,1 друк. арк.).*
31. Заруцька О. П. Деякі питання збалансованого розвитку операцій банківської системи Дніпропетровської області / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 2 (96). – С. 11–15 (0,61 друк. арк.).

Статті у зарубіжних наукових виданнях

32. Vasilyeva T.A. Zarutskaiа E.P. Problems of the banks' financial stability control in the bank's supervision system of Ukraine // Sustainable development. – 2013. –

- № 12. – Р. 118–121 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: надано характеристику СФГБ та обґрунтовано необхідність їх виокремлення (0,3 друк. арк.).*
33. Vasil'eva T. Improving of the bank supervision functions with the help of the structure-functional analysis methods / Vasil'eva Tat'yana Anatol'evna, Zarutskaiia Elena Pavlovna // Nauka i studia. – 2013. – № 2(70). – Р. 49–52 (0,18 друк. арк.). *Особистий внесок: проаналізовано структуру кредитного ринку України за структурно-функціональним підходом (0,15 друк. арк.).*
34. Заруцкая Е. П. Трансформация подходов к банковскому надзору: мировой опыт и украинские реалии / Е. П. Заруцкая // Современный научный вестник. – (Серия “Экономика”). – 2012. – № 15(127) – С. 31–36 (0,37 друк. арк.).
35. Заруцкая Е. П. Проблемы развития функций банковского надзора в контексте оценки финансовой устойчивости банков / Е. П. Заруцкая // ОРАЛДЫН ҒЫЛЫМ ЖАРШЫСЫ. – (Серия “Экономика”). – 2012. – № 10(46). – С. 55–59 (0,26 друк. арк.).

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

36. Заруцька О. П. Розробка індикаторів ранньої діагностики банків як чинник своєчасного запобігання втраті фінансової стійкості / О. П. Заруцька // Научният потенциал на света – 2013 [Текст] : Матеріали за 9-а міжнародна научна практична конференція, 17–25 вересня, 2013 на Економики. – Софія: “Бил ГРАД-БГ” ООД, 2013. – С. 38–40 (0,11 друк. арк.).
37. Заруцька О. П. Шляхи вдосконалення банківського нагляду з використанням структурно-функціонального аналізу / О. П. Заруцька // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8–9 листопада 2012 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 85–87 (0,15 друк. арк.).
38. Заруцька О. П. Розвиток диференційованих підходів до банківського нагляду з використанням методу нейронних мереж / О. П. Заруцька // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків [Текст] : Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції. 18–19 жовтня 2012 р. – Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2012. – С. 81–83 (0,14 друк. арк.).
39. Заруцька О. П. Розвиток підходів до банківського нагляду з використанням структурно-функціонального аналізу / О. П. Заруцька // Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів [Текст] : II Всеукраїнська науково-практична конференція, 18–20 жовтня 2012 р., м. Сімферополь. – м. Євпаторія : [матеріали]. – Сімферополь : ВД “АРІАЛ”, 2012. – С. 205–207 (0,18 друк. арк.).
40. Заруцька О. П. Вдосконалення підходів до системи економічних нормативів банків України / О. П. Заруцька // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи

- України в умовах фінансової нестабільності”. – Тернопіль, 2012 р. – С. 136–140. – Режим доступу : <http://bmo.usoz.ua> (0,19 друк. арк.).
41. Заруцька О. П. Розвиток підходів банківського нагляду до аналізу фінансової стійкості / О. П. Заруцька // Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 8–9 листопада 2012 р. – Дніпропетровськ : “Герда”, 2012. – С. 141–143 (0,14 друк. арк.).
42. Заруцька О. П. Дослідження особливостей банківських ризиків для банків України з використанням карти Кохонена / О. П. Заруцька // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12–13 листопада 2009 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – Т. 1. – С. 91–94 (0,15 друк. арк.).
43. Заруцька О. П. Життєвий цикл ринку / О. П. Заруцька, Ю. О. Шевцов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2005 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 38–39 (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано можливість застосування моделі життєвого циклу ринку при структуризації ринку банківських послуг України (0,08 друк. арк.).*
44. Заруцька О. П. Ліквідність в системі банківських ризиків / О. П. Заруцька // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України”. – Том I. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. – С. 91–93 (0,14 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Заруцька О. П. Науково-методологічні засади банківського нагляду з використанням структурно-функціонального аналізу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячено розробці теоретико-методологічних засад та практичного інструментарію організації наглядової діяльності в Україні в умовах переходу від мікро- до макропруденційного банківського нагляду. У роботі розвинуто підходи до формування в Україні системи медіопруденційного нагляду; визначено зміст та призначення агрегованого, компаративного та специфікованого нагляду; виокремлено структурно-функціональні групи банків як об'єкти нагляду, формалізовано їх ідентифікаційні ознаки, досліджено тенденції та динаміку їх розвитку в Україні; обґрунтовано сутність ризику незбалансованих відхилень як орієнтира при здійсненні наглядових процедур та розроблено алгоритм розрахунку очікуваних збитків банку внаслідок його реалізації; розроблено методичні засади рейтингування банків; удосконалено критерії

виокремлення етапів розвитку банківської системи; запропоновано підходи до ранньої діагностики загроз втрати фінансової стійкості банків, диференціації наглядових заходів залежно від специфіки груп банків; розроблено систему оціночних контрольних показників діяльності банків як доповнення до обов'язкових економічних нормативів.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, банківський нагляд, макропруденційний нагляд, структурно-функціональний аналіз, рейтингова оцінка, банківські ризики.

АННОТАЦИЯ

Заруцкая Е. П. Научно-методологические основы банковского надзора с применением структурно-функционального анализа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2013.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических основ и практического инструментария организации надзора в Украине в условиях перехода от микро- к макропруденциальному банковскому надзору (БН), переносу акцентов на контроль финансовой устойчивости банковской системы в целом. В работе введено в научный терминологический оборот понятие “структурно-функциональная группа банков” (СФГБ) как однородная совокупность банков, сформированная в соответствии ее структурой основных агрегатов активов, пассивов, доходов и расходов; приоритетами в предоставлении услуг; уровнем и структурой основных видов банковских рисков; реакцией на внешние шоки.

Обоснована необходимость введения в Украине медиопруденциального банковского надзора, как концепции перехода от микро- к макропруденциальному БН, что способствует контролю за финансовой устойчивостью банковской системы. В рамках данного подхода предложено выделять агрегированный, компаративный и специфицированный виды банковского надзора, сущность которых определяется объектом, целью и задачами надзора, инструментами идентификации рисков.

Введено в научно-терминологический оборот понятие “риск несбалансированных отклонений” (РНО) как возможных потерь доходов или капитала банка в связи с несбалансированным соотношением активов и пассивов (по срокам, процентным ставкам, направлениям и видам операций), основных источников прибыли банка, а также других его характеристик. Предложен методический подход к расчету возможных убытков банка вследствие реализации РНО, как математического произведения экспозиции под риском (зависящей от специфики его структурно-функциональных характеристик) и вероятности реализации факторов риска, зависящей от специфики самого банка, СФГБ к которой он относится и финансового состояния банковской системы в целом.

В работе предложен научно-методический подход к рейтинговому оцениванию банков, основанный на оценивании уровня РНО СФГБ и непосредствен-

но банка, анализе структурно-функциональных характеристик банка, качества систем риск-менеджмента, позволяющих противостоять факторам дестабилизации и угрозам потери финансовой стойкости.

В работе уточнена трактовка понятия “финансовая устойчивость банка” как интегральная характеристика его способности на протяжении некоторого периода поддерживать структурно-функциональное равновесие, сбалансированную структуру основных агрегатов активов, пассивов, доходов, расходов, выполнять свои функции на финансовом рынке, реализовывать задания стратегического развития и обеспечивать контролируемый уровень рисков.

Предложена критериальная база идентификации этапов развития банковской системы на основе количества банков в СФГБ, удельного веса активов банков, входящих в СФГБ, в общем объеме активов банковской системы и количества банков с разным уровнем рейтинговых оценок. Это позволило формализовать характеристики пяти этапов развития банковской системы Украины (стабильное развитие, начало кризиса, активная фаза кризиса, посткризисное оживление и посткризисная приостановка темпов развития).

В работе представлены методические основы дифференциации режимов надзора за банками в зависимости от достаточности резервов, созданных банком для покрытия возможных убытков от реализации факторов РНО и рейтинга банка. Это позволило выявить четыре режима специфицированного банковского надзора: общий надзорный режим, режим усиленного надзора, режим комплексных мер, включающих внеплановое инспектирование, и режим немедленного реагирования.

Систему обязательных экономических нормативов предложено дополнить оценочными контрольными показателями, зависящими от СФГБ, которой принадлежит банк, вероятности реализации РНО на уровне банка, СФГБ и банковской системы в целом. Предложены методические подходы к ранней диагностике угроз потери финансовой устойчивости банков с помощью исследования траекторий миграции банком между СФГБ.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, банковский надзор, макропруденциальный надзор, структурно-функциональный анализ, рейтинговая оценка, банковские риски.

SUMMARY

Zarutskaiia O. P. Scientific and methodological principles of banking supervision with the use of structural and functional analysis. – The manuscript.

The dissertation for reception of scientific degree of doctor of economic science on speciality 08.00.08 – Money, finance and credit. – The State Highest Educational Institution “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2013.

Scientific and methodological principles of the bank supervision with the help of the structural and functional analysis.

Dissertation research is dedicated to the elaboration of the theoretical and methodological principles and practical tools of the supervision activities’ organiza-

tion in Ukraine in the transition conditions from micro to macroprudential bank supervision. In the work we developed approaches to the forming in Ukraine medioprudential supervision system, picking out homogeneous structural and functional groups of banks as the objects for supervision, determined maintenance and purpose of the aggregated, comparative and specified bank supervision, elaborated criterion basis for the picking up groups of banks, formalized their identifiable characteristics, investigated tendencies and dynamics of their development in Ukraine, grounded the essence of the unbalanced deflections' risk as the orienting point in the time of the supervision procedures realizing and elaborated calculations algorithm of the expected bank's losses in the case of its realization; elaborated methodological principles of the banks' ranking, grounded possibilities of the using these ratings for the bank supervision tasks realization; improved criteria of the picking up stages of the banking system developing; suggested approaches to the early diagnostics of the banks' financial stability loss threats, supervision activities differentiation according to the specification of the groups of banks, system of the evaluating control indexes of the banks activities as addition to the obligatory economic standards.

Key words: banking system, financial stability of the banking system, bank supervision, macroprudential supervision, structural and functional analysis of the banks, rating evaluation of the banks, banks financial stability, banking risks.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Васильєва Тетяна Анатолівна

Підписано до друку 18.11.2013.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 1,9.
Гарнітура Times. Тираж 120 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”.
Адреса: вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160 від 10.04.2008

